

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็ง
ของชุมชนเพื่อแก้ปัญหาคความยากจน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ได้รับทุนสนับสนุนจากทุนวิจัยงบประมาณแผ่นดิน ปีงบประมาณ 2549

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็ง
ของชุมชนเพื่อแก้ปัญหาคความยากจน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร.นฤมล บรรจงจิตร
ผู้รับผิดชอบโครงการ

สถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ได้รับทุนสนับสนุนจากทุนวิจัยงบประมาณแผ่นดิน ปีงบประมาณ 2549

สารบัญ

1. บทนำ	
1.1 ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
1.3 ขอบเขตการวิจัย	5
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย	6
2. กรอบแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิด “ชุมชนเข้มแข็ง”	7
2.2 แนวคิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน	10
3. ผลการศึกษา	
3.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน “บ้านตะแบง”	12
3.2 การรวมตัวของ “กลุ่มเกษตรผสมผสาน”	18
3.3 วิธีการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรในการแก้ไขปัญหาความยากจน	21
3.4 ภาวะผู้นำกลุ่ม	25
3.5 กระบวนการที่นำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน	27
3.6 กระบวนการขยายผลการทำเกษตรผสมผสาน	29
3.7 การประสานการทำงานกับองค์กรชุมชนภายนอก	30
4. ผลการศึกษา	
4.1 สรุปผลการศึกษา	31
4.2 ข้อเสนอแนะ	34

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

โครงการกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนเพื่อแก้ปัญหาความยากจน

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แนวทางการพัฒนาประเทศไทยนับตั้งแต่ประเทศมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (2504-2509) เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน กล่าวได้ว่าประเทศมีการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานยุทธศาสตร์การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และอุดมการณ์การพัฒนาไปสู่ความทันสมัย โดยรัฐบาลเชื่อว่าการพัฒนาสังคมไทยไปสู่การเป็นสังคมอุตสาหกรรมมากขึ้นจะมีส่วนสำคัญทำให้สังคมในชนบทซึ่งประชากรส่วนใหญ่อาศัยอยู่ และกว่าร้อยละ 60 ประกอบอาชีพการเกษตร ได้พ้นจากสภาพการณ์ของความด้อยพัฒนา จากฐานคิดดังกล่าวได้นำไปสู่กระแสการสร้างความรู้เพื่อตอบสนองความต้องการตามทิศทางของความทันสมัย และอุตสาหกรรม ซึ่งได้ปรากฏอยู่ในทุก ๆ มิติของสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเทคโนโลยี เกษตรกรรม อุตสาหกรรม นิเวศวิทยา และการติดต่อสัมพันธ์กันของคนในสังคม โดยจะเห็นได้ดังเช่น ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของกระบวนการก้าวไปสู่ความทันสมัย (Modernization) ทำให้มีการปรับเปลี่ยนด้านเทคโนโลยีแบบง่ายไปสู่การใช้เทคโนโลยีที่ต้องอาศัยความรู้ของศาสตร์ต่าง ๆ ในด้านเกษตรกรรม ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อการค้า มีการแลกเปลี่ยนสินค้าเพื่อการบริโภคในระบบตลาด รวมทั้งมีการจ้างแรงงานในการทำเกษตรกรรม ในภาคอุตสาหกรรมได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตที่ใช้กำลังคนและสัตว์ไปสู่การผลิตโดยใช้เครื่องจักร และมีการส่งสินค้าเพื่อแลกเปลี่ยนในระบบตลาด ในทางนิเวศวิทยาได้มีการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานของคนโดยมีการย้ายถิ่นจากสังคมหมู่บ้านไปสู่สังคมเมือง การปรับเปลี่ยนสังคมไทยให้ก้าวไปสู่สังคมที่ทันสมัยดังกล่าวข้างต้นเกิดจากนโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐที่ต้องการทำให้ประเทศก้าวไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ นั่นก็คือความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการทำประเทศให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม รัฐได้พยายามเข้าแทรกแซงเพื่อจัดระเบียบใหม่ของสังคมโดยผ่านกลไกที่เรียกว่า “นโยบายการพัฒนา” โดยมีการกำหนดกฎเกณฑ์ในเรื่องต่าง ๆ ใหม่ เช่น การจัดการทางด้านระบบนิเวศน์และสิ่งแวดล้อม การจัดสรรทรัพยากร การปรับเปลี่ยนค่านิยม

แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศนับตั้งแต่ไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ในปี 2504 เป็นต้นมา ได้อาศัยความรู้ดังกล่าวข้างต้นเป็นแนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาโดยการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมให้เจริญเติบโต ส่วนในภาคชนบทได้กลายมาเป็นแหล่งแรงงานราคาถูกให้กับโรงงานอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันระบบการผลิตในภาคเกษตรได้ถูก

ปรับเปลี่ยนมาเป็นการทำเกษตรแผนใหม่เพื่อให้เอื้อต่อการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาอุตสาหกรรม ประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในชนบทและมีการดำรงชีวิตอยู่ในภาคเกษตร ถูกชักจูงให้ผลิตสินค้าเกษตรกรรมเพื่อเป็นวัตถุดิบป้อนโรงงานอุตสาหกรรม และการส่งออกเพื่อนำรายได้เข้าสู่ประเทศ แนวทางการพัฒนาชนบทจึงเป็นแนวทางที่มุ่งเน้นไปที่ความพยายามในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และการเพิ่มปริมาณผลผลิตโดยเฉพาะ การเพิ่มผลผลิตต่อไร่ของสินค้าทางการเกษตร (เช่น มีการคิดค้นเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตต่อไร่สูง มีอายุการปลูกสั้น และการเจริญเติบโตไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามฤดูกาล) ซึ่งแนวทาง ดังกล่าวเป็นรูปแบบของระบบการผลิตของเกษตรกรรมแผนใหม่ ตาม “หลักวิชาการ” หรือ “วิทยาศาสตร์” ซึ่งมักเป็นการจัดการเชิงเดี่ยวและใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอกอย่างเข้มข้น เพื่อเพิ่มผลผลิตต่อหน่วยสนองความต้องการของตลาดเป็นหลัก โอกาสที่เกษตรกรจะเป็นผู้กำหนดระบบการผลิตของตนเองแทบจะไม่มี (เดชา ศิริภัทร และคณะ, 2546) ดังนั้น ทิศทางการพัฒนาในลักษณะเช่นนี้ มีส่วนสำคัญทำให้เกษตรกรถูกจำกัดในเรื่องสิทธิในการแสวงหาความรู้ และการเรียนรู้เพื่อพัฒนาระบบเกษตรกรรมที่เหมาะสม

ในยุคของการพัฒนาประเทศไปสู่สังคมอุตสาหกรรมและสังคมทันสมัย การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป โดยเฉพาะสังคมชนบทซึ่งภาคเกษตรที่อยู่ในอดีตมีการผลิตเพื่อการยังชีพ โดยกระบวนการผลิตมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (ป่า ดิน น้ำ) และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนชนบท ดังคำกล่าวที่ว่า “ป่าคือชีวิต” ของคนชนบทเพราะเป็นแหล่งของอาหาร จากกระบวนการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อการค้าและการส่งออกสินค้าเกษตร ซึ่งต้องพึ่งพิงกลไกตลาด เงินตราได้กลายมาเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของชุมชนในชนบท ส่วนทุนของชุมชนที่สำคัญได้แก่ ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านต่าง ๆ (เช่น การแลกเปลี่ยนแรงงาน การแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ บรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน ฯลฯ) ทุนวัฒนธรรม ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นระบบคิด และความรู้ที่ได้สั่งสม และสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งที่ถือว่ามีความสำคัญยิ่งของชุมชน และทุนเศรษฐกิจซึ่งได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ (ป่า ดิน น้ำ) โดยทุนทั้งหมดที่กล่าวมานี้ถือได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญที่ค้ำจุนชีวิตให้ชุมชน ไม่เพียงแต่ดำรงอยู่เท่านั้นหากแต่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ ๆ ทำให้ชุมชนมีพลวัตที่ปรับเปลี่ยนตัวเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป (นภาพรณี หะวานนท์, 2546) การที่ประเทศถูกนำไปสู่ความทันสมัยด้วยแนวทางการพัฒนากระแสหลัก โดยยึดถือแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจที่ไม่ได้อยู่ในรูปของเงินตรา แม้จะดำรงอยู่ในทุกชุมชนชนบท แต่ก็มีได้ รับความสนใจว่าเป็นคุณค่าและรากฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิตของชุมชน ค่านิยมแบบใหม่ที่คนจำนวนมากเห็นว่าเป็นความสะดวกสบาย เช่น มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น มีความปลอดภัย

จากโรคภัยไข้เจ็บที่เคยคุกคามชีวิต ได้กลายมาเป็นกระแสกระตุ้นให้มองว่าการพัฒนาทางด้านวัตถุต่าง ๆ คือความทันสมัยและทำให้การ “ ตีค่า ” ว่าสังคมที่มีความทันสมัย เป็นสังคมสมัยใหม่ คือสังคมที่พัฒนาแล้วหรือ/และเป็นสังคมที่เจริญก้าวหน้า ส่วนสังคมชนบทถูกมองว่าเป็นสังคมที่ไม่เจริญ ผู้คนตกอยู่ในวัฏจักรที่เรียกว่า โง่ จน เจ็บ และจำเป็นจะต้องได้รับการพัฒนา ซึ่งกลไกที่รัฐนำมาใช้เพื่อการนี้ คือ การศึกษาในระบบโรงเรียน ที่จะสามารถสร้างคนให้เป็น “ ทรัพยากร ” ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม กระบวนการที่จะทำให้ชุมชนในชนบทหลุดพ้นจากความด้อยพัฒนา คือ การสร้างกลไกต่าง ๆ จากภายนอกโดยเฉพาะโดยการผ่านองค์กรของภาครัฐ เพื่อให้คนในชนบทได้เข้ามามี “ ส่วนร่วม ” ในการพัฒนาตามความหมายของรัฐ หรือ “ คนนอก ” ชุมชนมากกว่าจะเป็นการเริ่มต้นจากคนภายในชุมชนเอง (อังไฉ นภากาศ หะวานนท์ , 2546) การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยให้อิสระแก่สมาชิกของชุมชน ในการกำหนดชะตากรรมทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของตนเอง จึงไม่ใช่ประเด็นที่มีความสำคัญและได้รับความสนใจจากภาครัฐหรือกลุ่มผู้มีอำนาจที่เป็นผู้นำพาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ยุทธศาสตร์การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยใช้กลยุทธ์การพัฒนาที่เรียกว่า “ อุตสาหกรรมนำการส่งออก ” (ประภาส ปิ่นตบแต่ง และคณะ , 2546) มีผลทำให้การดำรงชีวิตของชุมชนในชนบทเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะชุมชนที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรที่นับวันจะต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ มากมาย และเพิ่มความรุนแรงมากขึ้นตามลำดับ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ ปัญหาต้นทุนการผลิตสูง ปัญหาการสูญเสียที่ดินทำกิน ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ ชุมชนหลายแห่งประสบความยากลำบากในการดำรงชีวิต มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภค มีหนี้สิน ต้องประสบปัญหาความยากจน ยิ่งไปกว่านั้นปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นในชนบทคือ ฐานทรัพยากรของชุมชนเกษตรกรรมถูกทำลาย โดยโครงการพัฒนาของรัฐ และภาครัฐกิจ นอกจากปัญหาดังกล่าวแล้ว ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ ได้ทำลายสายสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมแบบเดิม ซึ่งเป็นรากฐานของความมั่นคงและความเข้มแข็งของชุมชน อย่างไรก็ตาม การตอบโต้ความรู้ซึ่งสร้างขึ้นจากฐานคิดของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีกระแสจากกลุ่มเรียกร้องหลายฝ่ายให้รัฐยุติการเข้าครอบงำชุมชนในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านอุดมการณ์ การจัดการ การควบคุมทรัพยากร รวมทั้งยุติการละเมิดสิทธิต่าง ๆ ที่เคยเป็นของชุมชน นอกจากนี้ ยังมีการปลุกกระแสเรียกร้องให้ชุมชนพยายามจำกัดความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันของตนเองกับระบบต่าง ๆ ภายนอก เช่น ระบบตลาด ระบบสินเชื่อ ระบบการผลิต หรือแม้แต่วัฒนธรรมแบบเดิม การเรียกร้องของกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ ได้มุ่งไปที่ความพยายามที่จะค้นหาคำอธิบายเกี่ยวกับชุมชน

เข้มแข็งในอดีต เพื่อนำกลับมาเป็นพื้นฐานในการพลิกฟื้นความเข้มแข็งของชุมชน ที่ถูกผนวกเข้าไปอยู่ในกระบวนการนำประเทศไปสู่ระบบทุนนิยม

แม้ในภาพรวมอาจกล่าวได้ว่า ชุมชนในชนบทของไทยจะตกอยู่ในสภาพการณ์ที่เป็นฝ่ายเสียเปรียบต่อผู้ที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการในกระบวนการพัฒนา แต่ชุมชนในชนบทโดยทั่วไปมิได้ยอมกับสภาพการณ์ดังกล่าวโดยปราศจากการต่อสู้ และหาทางปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ในสังคมสมัยใหม่อย่างมีศักดิ์ศรี และมีโอกาสที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาของประเทศอย่างเสมอภาคกับคนอื่น ๆ ของประเทศ แน่แน่นอนว่าชุมชนจำนวนหนึ่งที่ยังอยู่ในภาวะที่ยากลำบากและพึ่งตนเองไม่ได้ บางแห่งประสบความสำเร็จในการกำหนดทางเลือกของตนเองจนสามารถพึ่งตนเองได้ และยังมีชุมชนอีกจำนวนหนึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการพลิกฟื้นความเข้มแข็งของตนเองให้สามารถลดปัญหาความยากจน (หนี้สิน) อย่างไรก็ดี ตาม สิ่งสำคัญและความจำเป็นที่สุดสำหรับการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนคือระบบความรู้ โดยระบบความรู้ที่มีใช้ในปัจจุบันเป็นเพียงการนำความรู้เดิมที่สามารถสนองต่อความต้องการของชุมชนในยุคก่อนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าเท่านั้น แต่เป็นระบบความรู้ที่มีการบูรณาการโดยการนำความรู้สมัยใหม่ กับความรู้เดิมที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ให้เกิดความรู้ใหม่ที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนในยุคใหม่ชุมชนจึงจะเกิดความเข้มแข็ง ระบบความรู้ใหม่ดังกล่าวนี้ มีแนวโน้มที่จะเป็นระบบความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตในแต่ละเรื่องหรือประเภท รวมถึงการแลกเปลี่ยนหรือขายผลผลิต การที่คนในชุมชนมีอิสระในการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเองจะนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยจะเห็นได้จากคนที่คนในชุมชนจะมีความมั่นคงในการผลิต ไม่ตกอยู่ในภาวะการเสี่ยงเหมือนที่เคยเป็น คนในชุมชนจะมีศักยภาพในการจัดการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง โดยไม่รอความช่วยเหลือจากผู้อื่น และสามารถมองเห็นทิศทางและแนวทางในการจัดการ ขณะเดียวกันคนในชุมชนจะให้ความสนใจต่อประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มีจิตสำนึกสาธารณะ และให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวม

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการศึกษาระบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อแก้ปัญหาความยากจน โดยผู้วิจัยสนใจที่จะค้นหาว่าการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาความยากจนนั้น ชุมชนได้มีการพัฒนากระบวนการจัดการการเรียนรู้และการเสริมสร้างศักยภาพ/ทักษะ ความรู้ของคนในชุมชนอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการพัฒนาชุมชนในปัจจุบันที่มีผู้นำเสนอการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง โดยให้ "คน" เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2543 ; ประเวศ วะสี, 2535 ; สมบัติ อารงธัญวงศ์, 2535 ; เสน่ห์ จามริก, 2531 ; ไสว พรหมมณี , 2539) และแนวทางในการทำให้ชุมชนเข้มแข็งก็คือ การให้คนใน

ชุมชนเป็นผู้จัดการกับปัญหาด้วยตนเอง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษากระบวนการจัดการความรู้ที่ยืด
คนในชุมชนเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนา

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ และการเสริมสร้างศักยภาพ/
ทักษะ ความรู้ในการแก้ปัญหาความยากจนของสมาชิกของกลุ่มและองค์กรภายในชุมชนที่ศึกษา

1.2.2 เพื่อวิเคราะห์การขยายเครือข่ายของกลุ่มและองค์กรออกไปนอกชุมชน

1.2.3 เพื่อศึกษาสภาพปัญหา และอุปสรรคต่อการส่งเสริมกระบวนการสร้างความ
เข้มแข็งของชุมชน

1.3 ขอบเขตการวิจัย

1.3.1 ขอบเขตของพื้นที่

กำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยเลือกทำการศึกษา 2 ชุมชน
ซึ่งใช้กระบวนการจัดการความรู้เป็นแนวทางในการสร้างพลังความเข้มแข็งให้กับสมาชิกในชุมชน
เพื่อก้าวไปสู่การพึ่งตนเองได้และนำมาสู่การแก้ไขปัญหาความยากจน ชุมชนที่ศึกษา คือ ชุมชนบ้าน
ตะแบง กิ่งอำเภอแคนดง ซึ่งชุมชนนี้เป็นฐานการเรียนรู้ของศูนย์การเรียนรู้ บ้านปากช่อง โดยมี
ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ เป็นผู้นำศูนย์

1.3.2 ขอบเขตของเนื้อหา

แบ่งออกเป็น 3 ส่วน

1.3.2.1 การศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการความรู้และการเสริมสร้าง
ศักยภาพ/ทักษะความรู้ ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของสมาชิกในชุมชน

1.3.2.2 การวิเคราะห์การขยายเครือข่ายของกลุ่ม และองค์กรออกไปนอก
ชุมชน

1.3.2.3 การศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคต่อการส่งเสริมกระบวนการสร้าง
ความเข้มแข็งของชุมชน

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

แนวทางการเสริมสร้างองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และ
มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนของสมาชิกในชุมชน

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อศึกษา “กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ปัญหาความยากจน” โดยมีวิธีดำเนินการดังต่อไปนี้

1.5.1 การรวบรวมข้อมูล

การศึกษาวิจัยนี้จะใช้วิธีการรวบรวมข้อมูล 4 วิธี

- (1) การศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- (2) การสังเกตการณ์ (Observation)
- (3) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)
- (4) การจัดกลุ่มสนทนา (Group Dissussion)

1.5.2 วิธีการและขั้นตอนการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดกรอบแนวคิดและแผนงาน

ทบทวนและทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดและประเด็น “ชุมชนเข้มแข็ง” รวมทั้งบริบทกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อการแก้ปัญหาความยากจน รวมทั้งแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสำคัญดังกล่าวข้างต้น ได้แก่แนวคิด “การพึ่งตนเอง” “การจัดการความรู้” “แนวคิดชุมชนเข้มแข็งเพื่อแก้ปัญหาความยากจน” เป็นต้น การทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้องจะมาจากการประมวลผลข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ที่มีอยู่จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น รายงานการวิจัย และรายงานการศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในบริบทของ “ชุมชนเข้มแข็ง”

ขั้นตอนที่ 2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม

- 1). การสำรวจเบื้องต้น เป็นการเก็บข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ พร้อมกับประสานงานขอความร่วมมือและสร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้เกิดความสะดวกในการวางแผนสัมภาษณ์ และการจัดกลุ่มสนทนา
- 2). การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึกโดยการสัมภาษณ์เจาะลึกกลุ่มเป้าหมายในฐานการเรียนรู้ เช่น ผู้นำ และสมาชิกของฐานการเรียนรู้ รวมทั้งผู้นำของศูนย์การเรียนรู้ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง
- 3). การจัดกลุ่มสนทนา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาความยากจน
- 4). การสังเกตการณ์ เป็นการสังเกตการณ์กิจกรรมต่าง ๆ ที่กลุ่ม/องค์กรในชุมชนได้จัดขึ้นเพื่อพัฒนาการเรียนรู้/ทักษะของสมาชิก

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลในพื้นที่ตลอดเวลาในช่วงของการสัมภาษณ์ จัดกลุ่มสนทนาและสังเกตการณ์

2. กรอบแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิด “ชุมชนเข้มแข็ง”

แม้ว่าในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 ได้เน้นให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเองและชุมชน โดยมีการปรับกลยุทธ์การพัฒนาด้วยการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรประชาชนในระดับหมู่บ้านและระดับตำบล ให้มีความสามารถในด้านการวางแผนและการจัดการแก้ปัญหาของชุมชนมากขึ้นก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติการพัฒนาที่ผ่านมาทั้งหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและการพึ่งตนเองน้อยเกินไป นับตั้งแต่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ผู้นำของประเทศและผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการพัฒนา ต้องหันกลับมาทบทวนนโยบายและแผนพัฒนาประเทศใหม่จากบทเรียนที่ผ่านมาจึงนำไปสู่การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนาโดยหันมาเน้นที่คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนามากขึ้น และได้บรรจุแนวคิดนี้ไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 และ 9 แนวทางการสร้างชุมชนเข้มแข็งจึงมีความหมาย ความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนาสังคมไทยในปัจจุบัน

2.1.1 ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง

การพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งเป็นแนวทางการพัฒนาในปัจจุบัน โดยมีคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ดังนั้นคำว่า “ชุมชนเข้มแข็ง” จึงถูกนิยามความหมายไว้มากมาย ซึ่งในบรรดาความหมายเหล่านี้ มีทั้งแง่บวกหรือมิติที่ใกล้เคียงกันและแตกต่างกันออกไป

เดวิท แมทิวส์ (อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2548) ประธานมูลนิธิเคตเตอริง (Kettering Foundation) ผู้เขียน Elements of Strong Society and Healthy Public Life (1996) มีทัศนะว่า “การเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนในวิถีทางที่ทำให้ประชาชนรู้สึกเป็น “เจ้าของ” ชุมชน การสร้างความเป็นชุมชน (Sense of Community) จึงเป็นหนึ่งเดียวกับการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การเรียนรู้ของชุมชนแยกไม่ขาดจากการสร้างสำนึกสาธารณะ ฉะนั้น ชุมชนที่อุดมไปด้วยชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดี หรือชุมชนที่มีประชาสังคมเข้มแข็งคือ **ชุมชนแห่งการเรียนรู้** นั่นเอง”

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544, หน้า 18) ได้ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็งไว้ว่า “ชุมชนเข้มแข็งและความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบต่อชุมชนภายนอกที่ดีขึ้นตามลำดับ”

เพ็ญศิริ จีระเดชากุล (อ้างในวิกิต ประกายหาญ, 2544, หน้า 34) ได้ให้ความหมาย “ความเข้มแข็งของชุมชน” โดยแบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ

- 1). ความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การกินดี การมีอำนาจต่อรองกับนายทุนและรัฐ รวมถึงความมีอิสระในการบริหารจัดการทรัพยากรในชุมชน
- 2). ความเข้มแข็งของชุมชนด้านการเมือง ได้แก่ การที่ชุมชนมีอำนาจทั้งในการต่อรอง หรือผลักดันรัฐ และกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ให้ดำเนินการเพื่อประโยชน์ของชุมชน
- 3). ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การมีความสามัคคีภายในชุมชน ความไว้วางใจกันระหว่างคนในชุมชน ความสามารถและความร่วมแรงร่วมใจในการแก้ปัญหาของชุมชน รวมถึงการมีจิตสำนึกในกิจการสาธารณะของชุมชนร่วมกัน
- 4). ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดี มีการจัดการระบบการรักษาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ

“ชุมชนเข้มแข็ง” ในมุมมองของเพ็ญศิริ จีระเดชากุล ได้ครอบคลุมมิติทางด้านการเมือง ซึ่งได้แก่ อำนาจในการต่อรองกับภายนอกเพื่อประโยชน์ของชุมชน

อย่างไรก็ตาม จากแนวคิดชุมชนเข้มแข็งตามที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดพบว่า ประเด็นหรือลักษณะร่วมพื้นฐานที่เหมือนกันของผู้นำเสนอคือ “การเรียนรู้” และ “จิตสำนึก” ในสาธารณะ

ดังนั้น การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดนิยามของ “ชุมชนเข้มแข็ง” ว่าหมายถึง ชุมชนที่สมาชิกในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ เพื่อการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติ จนบุคคลมีความรู้ ความเข้าใจ จิตสำนึก แล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ทั้งภายนอกและภายใน กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงภายนอก ได้แก่ พฤติกรรม ทักษะ ความชำนาญ ส่วนการเปลี่ยนแปลงภายใน ได้แก่ จิตสำนึก ค่านิยม ทศนคติ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้จะเป็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี ทั้งต่อตนเอง ชุมชนและสังคม

2.1.2 องค์ประกอบที่สนับสนุนให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

อุทัย ดุลยเกษม (2541) ได้วิเคราะห์ถึงองค์ประกอบที่สนับสนุนความเข้มแข็งของกรชุมชน ดังนี้

1). โครงสร้างสังคมแบบแนวนอน ความร่วมมือพึ่งพาอาศัยกันเป็นปัจจัยสำคัญที่จะเอื้อให้เกิดความร่วมมือของคนในชุมชนอย่างกว้างขวาง ซึ่งจะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ และมีโอกาสแสดงศักยภาพของตนเองอย่างอิสระ รวมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้ในทุกด้าน จนความรู้เหล่านี้สามารถที่จะพัฒนาเป็นภูมิปัญญาชุมชนที่สามารถนำมาใช้เป็นฐานในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

2). ระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเอง ระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นการพึ่งตนเองในด้านการผลิต การบริโภค การสะสมและการกระจายส่วนเกินโดยมุ่งตอบสนองเพื่อการยังชีพของชุมชนเป็นหลัก จะทำให้สมาชิกสามารถกำหนดวิถีการผลิตที่เหมาะสมได้โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงปัจจัยภายนอก แต่ระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเองจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อชุมชนมีอำนาจ สิทธิในการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรอย่างมีเอกภาพ

3). ค่านิยมและความเชื่อในศาสนาหรืออุดมการณ์ในการใช้ชีวิต ค่านิยมที่มาจากความเชื่อในศาสนา ทำให้คนในชุมชนมีความเคารพธรรมชาติ พอใจกับการพึ่งพาตนเอง ส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมแบบร่วมมือกันมากกว่าแข่งขันกัน ซึ่งความร่วมมือกันนี้จะสามารถรักษาความเป็นปึกแผ่นและความเข้มแข็งของ ชุมชนไว้

4). กระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต และการสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิม การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดช่วงชีวิต จะนำไปสู่การเพิ่มศักยภาพของคนในชุมชนให้เกิดทักษะในการแก้ปัญหาทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน

5). กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนมีสาเหตุมาจากกลไกของรัฐได้ทำลายผู้นำทางธรรมชาติ โดยการจัดตั้งผู้นำทางการให้เป็นตัวแทนของรัฐ

6). ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่พึ่งพาอาศัยกันโดยให้ความสำคัญกับคนมากกว่าผลประโยชน์จะมีส่วนทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง

องค์ประกอบทั้งหมดดังกล่าวข้างต้น อุทัย ดุลยเกษม เห็นว่ามีส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ส่วน กาญจนา แก้วเทพ (2540) มองในมิติของทุนทั้งที่เป็นทุนมนุษย์ และ ทุนทางวัตถุว่ามีส่วนสำคัญที่จะส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง **ทุนมนุษย์** ได้แก่ ตัวบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น มีเครือข่ายสมาชิก หรือกิจกรรมที่กว้างขวางและดำเนินกิจกรรมใหม่ ๆ มากขึ้น ฯลฯ และ **ทุนทางวัตถุ** ได้แก่ ทุนที่เป็นวัสดุอุปกรณ์หรือสภาพแวดล้อมมีคุณภาพและปริมาณเพิ่มมากขึ้น

โกมล ชอบชื่นชม (2541) ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่กำหนดความเข้มแข็งของชุมชนไว้ โดยกล่าวถึงความสำคัญของกลุ่มผู้นำชุมชนซึ่งสามารถสรุปได้ว่า ชุมชนที่เข้มแข็งจะต้องมีกลุ่มผู้นำที่มีอิทธิพลในการตัดสินใจ มีทักษะในการจัดการ การที่ผู้นำจะมีบทบาทมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ แต่หนึ่งในปัจจัยเหล่านั้นก็คือ มีศักยภาพในการพึ่งพิงตนเองได้ในเชิงเศรษฐกิจ

อมรวิทย์ นาครทรรพ และคณะ (2551) ได้กล่าวถึง ปัจจัยทางสังคมที่สำคัญซึ่งมีส่วนสนับสนุนให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ การมีส่วนร่วม ทูตทางสังคม และระบบการสื่อสารในชุมชน ทั้งนี้โดยมองว่า การมีส่วนร่วมถือเป็นกุญแจสู่ความสำเร็จในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพราะจะทำให้คนในชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจ ความยินดี และความเต็มใจในการที่จะร่วมกระบวนการ / กิจกรรมต่างๆ ในด้านทูตทางสังคมนั้น หมายถึง ความสัมพันธ์กับใคร่ และความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในชุมชน ซึ่งเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์แบบถ้อยทีถ้อยอาศัย หรือความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลกัน ส่วนระบบการสื่อสาร และช่องทางการสื่อสาร เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะถักทอความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ระบบสื่อสารที่เอื้อต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้นจะต้องเป็นระบบสื่อสารที่ทำให้คนในชุมชนสามารถติดต่อกันได้อย่างรวดเร็ว และมีโอกาสสื่อสารกันได้อย่างตลอดเวลา

2.2 แนวคิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ปัญหาความยากจน

ชุมชนถือเป็นจุลยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่จะนำมาสู่การแก้ไขปัญหาความยากจน หากชุมชนมีความเข้มแข็งก็จะสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาได้ ความเข้มแข็งของชุมชนจะเกิดขึ้นได้จำเป็นต้องส่งเสริมให้ชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติ ซึ่งการส่งเสริมการเรียนรู้นี้อาจเป็นความรู้เท่าที่มีอยู่ในชุมชนหรือเป็นการเสริมสร้างความรู้ใหม่ ๆ ให้กับชุมชนก็ได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องเน้นการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติ และต้องพัฒนาอย่างมีบูรณาการ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน

การสร้างความรู้เพื่อความเข้มแข็งของชุมชนจะต้องมีการเริ่มต้นจากการเปิดพื้นที่ให้ความรู้ที่ชุมชนเป็นผู้สร้างได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างความรู้ในสังคมสมัยใหม่ กล่าวคือการนำเอาความรู้สมัยใหม่เข้ามาบูรณาการกับความรู้เดิมของชุมชน โดยอาศัยการเรียนรู้จากและผ่านการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางแก้ไข และลงมือปฏิบัติ รวมทั้งนำกลับมาทบทวนสรุปเป็นบทเรียนร่วมกับสมาชิกในชุมชนและสาธารณะ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวจะมีส่วนสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีศักยภาพในการพัฒนาและสามารถนำความรู้มาช่วยพัฒนางาน พัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้แบบนี้จึงเป็นความรู้ที่มีความ

เชื่อมโยง และเกี่ยวพันกับการแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเอง ในกรณีของปัญหาความยากจนที่เป็นปัญหาเรื้อรังในสังคมไทยมาเป็นระยะเวลายาวนานที่ผ่านมามีการแก้ปัญหาคความยากจนไม่ได้ใช้ “การเรียนรู้” ของคนเป็นตัวตั้งจึงทำให้ชุมชนไม่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาคความยากจนและพึ่งตนเองได้ การดำเนินการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ปัญหาคความยากจนที่เป็นปัญหาในหลาย ๆ ชุมชนมาอย่างยาวนานจะเกิดขึ้นได้ต้องส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน ร่วมกับการปฏิบัติเพื่อให้เกิด 1). การเรียนรู้จักตัวเอง 2). การเรียนรู้แล้วเข้าใจเพื่อนมนุษย์ และ 3). การเรียนรู้แล้วเข้าใจความซับซ้อนและเป็นพลวัตของสังคมและสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตนเอง จากทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะนำไปสู่การพัฒนาและการแก้ปัญหาคต่าง ๆ ที่ยั่งยืนในระยะยาว ดังนั้นการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่เน้นกระบวนการต่าง ๆ (กนกภรณ์ ชูเชิด, 2547) จึงมีความสำคัญที่จะนำไปสู่การรู้จากสภาพมีปัญหาคไปสู่สภาพที่สามารถจัดการกับปัญหาคได้ หรือจากความทุกข์ไปสู่ความสุข และสามารถพึ่งพาตนเองได้ สำหรับการแก้ปัญหาคความยากจนนั้นจำเป็นจะต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันกับการปฏิบัติให้เกิดความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของสังคม และสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตนซึ่งจะนำมาสู่การพัฒนา และการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ โดยแบ่งออกเป็น 2 มิติ (นภาพรณี หะวานนท์ และคณะ, 2550) คือความเข้มแข็งทางการผลิต และความเข้มแข็งของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สำหรับความเข้มแข็งของการผลิตอันได้แก่ การผลิตที่ปลอดภัยจากสารพิษ และความหลากหลายของการผลิตในชุมชน ส่วนความเข้มแข็งของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือ การที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจซึ่งไม่ใช่จำนวนกลุ่มกิจกรรมเศรษฐกิจอย่างที่เข้าใจกันโดยทั่วไป แต่เป็นกลุ่มกิจกรรมเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ ดังนั้น ประเด็นเกี่ยวกับคุณภาพของการผลิต เช่น ความปลอดภัยจากสารพิษ ความหลากหลายของการผลิตในชุมชน และประเด็นการมีส่วนร่วมในกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจพึ่งตนเองของคนในชุมชน จึงเป็นดัชนีชี้วัดสำคัญสะท้อนความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน นั่นก็คือชุมชนมีความพอเพียงในปัจจัยการดำรงชีวิต มีการสร้างงาน และการผลิตให้บุคคลดำรงอยู่ได้โดยไม่ต้องอพยพออกไปจากชุมชน และชุมชนต้องมีอิสระในการจัดการภายในชุมชน และกระบวนการตัดสินใจไม่ว่าจะเป็นการจัดการ และตัดสินใจในมิติใดก็ตาม เช่น มิติเศรษฐกิจการตัดสินใจว่าจะขยายผลผลิตเมื่อใดสามารถทำได้อย่างอิสระ เป็นต้น (สภาคาทอริคแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาและองค์กรเซเบไม, 2533)

3. ผลการศึกษา

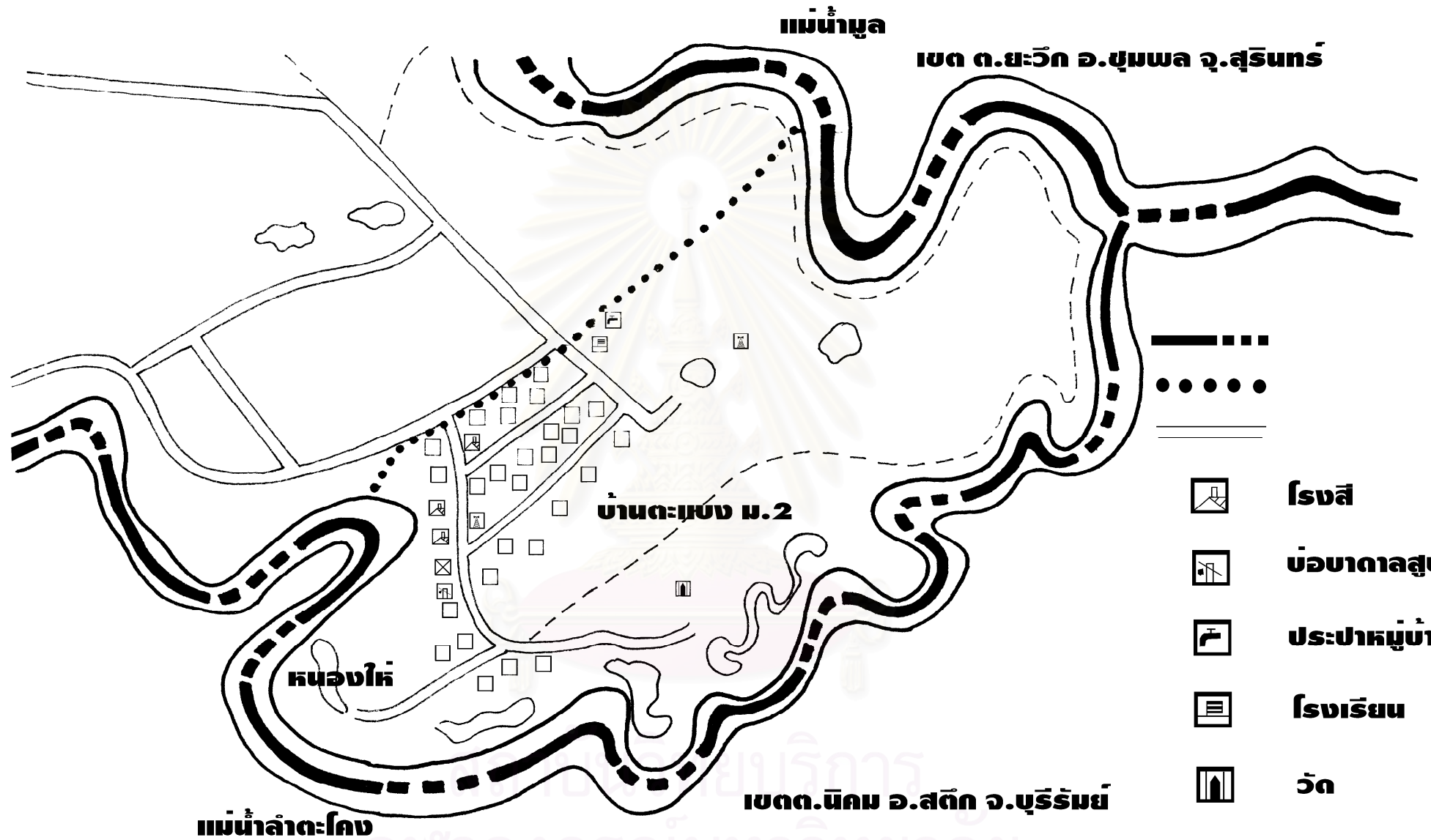
3.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน “บ้านตะแบง”

3.1.1 ลักษณะทางกายภาพ ประวัติความเป็นมา และการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

บ้านตะแบงตั้งอยู่ ตำบลหัวฝาย อำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์ ได้รับการก่อตั้งเป็นหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. 2434 โดยปัจจุบันบ้านตะแบงถูกจัดให้เป็นหมู่ที่ 2 ของตำบลหัวฝายซึ่งมีทั้งหมด 11 หมู่บ้าน บ้านตะแบงอยู่ห่างจากตัวอำเภอเมืองบุรีรัมย์ ประมาณ 35 กิโลเมตร

ขนาดพื้นที่รวมของบ้านตะแบงมีทั้งหมด ประมาณกว่า 3,000 ไร่ หมู่บ้านจะมีแม่น้ำมูล และแม่น้ำลำตะโค่งล้อมรอบ โดยทิศเหนือจะติดกับแม่น้ำมูล ส่วนแม่น้ำลำตะโค่งจะโอบล้อมหมู่บ้าน ตั้งแต่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ลงมาถึงทิศใต้ของหมู่บ้าน และทิศตะวันตกเฉียงเหนือจะติดกับหมู่บ้านโนนสำราญ (หมู่ที่ 1) สภาพพื้นที่ของหมู่บ้านตะแบงเป็นพื้นที่ลุ่มโดยมีแม่น้ำลำตะโค่งจึงทำให้หมู่บ้านประสบกับปัญหาน้ำท่วมอยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะในช่วงที่แม่น้ำทั้ง 2 สาย คือ แม่น้ำมูล และแม่น้ำลำตะโค่งมีปริมาณน้ำสูงขึ้น หมู่บ้านจะเกิดน้ำท่วม ทำความเสียหายให้กับพื้นที่เกษตรกรรม และบ้านเรือนของประชาชน

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสของหมู่บ้านซึ่งอาศัยอยู่หมู่บ้านนี้มากกว่า 80 ปี ได้กล่าวว่า หมู่บ้านตะแบงตั้งมานานกว่า 100 ปี พื้นที่ของหมู่บ้านแต่เดิมเป็นป่า และมีไม้ตะแบงมาก จึงตั้งชื่อ หมู่บ้าน ตามชื่อของต้นไม้ คือ “บ้านตะแบง” (ต้นตะแบงเป็นไม้ยืนต้นเนื้อแข็งใช้สร้างบ้าน) ช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานมีชาวบ้านอพยพย้ายถิ่นมาจากจังหวัดต่างๆ ของภาคอีสาน เช่น สุรินทร์ ร้อยเอ็ด แต่ส่วนใหญ่จะอพยพมาจาก อุบลราชธานี อาชีพที่ทำในช่วงนั้น คือ การทำไร่ข้าว (ข้าวเหนียว และข้าวเจ้า เช่น ข้าวดอกไม้ ข้าวอินทอย ข้าวปลาข้าว) ชาวบ้านจะปลูกข้าวคร้วเรือนละ 1-2 ไร่ ผลผลิตที่ได้จะนำมาบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ลักษณะการปลูกข้าว จะเป็นแบบข้าวไร่ คือ ขุดหลุมแล้วหยอดเมล็ด โดยใช้ระยะเวลา ประมาณ 3 เดือน จึงจะเก็บเกี่ยวได้ ซึ่งฤดูการเก็บเกี่ยวจะเป็นช่วงก่อนที่น้ำจะมามาก อย่างไรก็ตาม ภาวะน้ำท่วม กล่าวได้ว่า เป็นปัญหาสำคัญที่ชาวบ้านตะแบงต้องเผชิญอยู่ตลอดช่วงชีวิตนับตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ในปี พ.ศ.2520 ชาวบ้านตะแบงได้ร่วมลงแรงกันเพื่อสร้างฝายดินกั้นน้ำขึ้นมาเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนจากปัญหาน้ำท่วม ซึ่งก็สามารถทำให้การเกิดน้ำท่วมในพื้นที่ทั้งช่วงห่าง ประมาณ 3-4 ปี ต่อ 1 ครั้ง จากที่กล่าวข้างต้นฝายกั้นน้ำที่สร้างขึ้นมาเป็นฝายดิน ความคงทนถาวรจึงมีไม่มากนักทำให้ต้องมีการซ่อมแซมกันอยู่เรื่อยๆ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2549-2551 กรมชลประทานจึงได้จัดสรรงบประมาณ 55 ล้านบาท สำหรับการจัดทำโครงการทำประตูกั้นน้ำขึ้น ทั้งนี้โดยคาดว่าจะช่วยลดปัญหาการเกิดน้ำท่วมซึ่ง โครงการดังกล่าวอยู่ในช่วงระยะเวลาของการดำเนินการ และจะแล้วเสร็จประมาณปี พ.ศ. 2551

- **โรงเรียน**
- **ห้องพยาบาล**
- **ประปาหมู่บ้าน**
- **โรงเรียน**
- **วัด**
- **ถังน้ำ คสล.**
- **หอคกระจายข่าว, เสียงตามสาย**

แผนที่สังเขป

บ้านตะแบงหมู่ที่ 2 ต.หัวฝาย อ.แคนดง จ.บุรีรัมย์

3.1.2 ลักษณะโครงสร้างประชากร และสังคม

(1) ประชากรและการประกอบอาชีพ

บ้านตะแบงมีประชากรรวมทั้งหมด 672 คน โดยจำแนกเป็นชาย 320 และหญิง 352 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 143 ครัวเรือน (ข้อมูล ณ เดือนเมษายน พ.ศ. 2550)

เนื่องจากสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเป็นที่ลุ่ม ทำให้ชาวบ้านต้องประสบกับปัญหาน้ำท่วมเป็นประจำในช่วงฤดูฝน ดังนั้นกว่าร้อยละ 80 ของประชากรทั้งหมด แม้จะมีที่นาเป็นของตนเอง แต่จะเป็นที่ลุ่ม ซึ่งในบางช่วงก็จะแล้งมาก ทำให้การทำนาไม่ได้ผลเท่าที่ควร ประชากรเหล่านี้จึงหันไปประกอบอาชีพรับจ้างในต่างถิ่น เช่น รับจ้างตัดอ้อย (กาญจนบุรี ชลบุรี ขอนแก่น) รับจ้างตัดยูคาลิปตัส ถอนมัน หักข้าวโพด เข้าโรงงาน ก่อสร้าง เลี้ยงกุ้ง เก็บกาแพ (กระบี่ นราธิวาส ภูเก็ต ปัตตานี พัทลุง ชุมพร) รับจ้างลอกปลาหมึก (อำเภอ มหาชัย สมุทรสาคร) และกลับมาทำนาในฤดูเก็บเกี่ยว แต่ถ้าบางปีน้ำท่วมที่นา ก็ต้องออกไปทำงานรับจ้างในพื้นที่อื่นๆ ร้อยละ 20 ของประชากรในหมู่บ้านที่มีที่ดินซึ่งเป็นที่ดอนจะประกอบอาชีพการเกษตร และไม่ไปหาทำงานทำที่อื่น เพราะที่ดินยังสามารถปลูกข้าวได้ ถ้าน้ำไม่ท่วมมาก นอกจากปลูกข้าวแล้ว บางรายมีการเพาะกล้วยคาลิปตัสขาย หรือปลูกอ้อย ปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา เลี้ยงกบ โดยเฉลี่ยการถือครองที่ดินของแต่ละครัวเรือนต่ำสุด 2-3 ไร่ และสูงสุด 175 ไร่

(2) ศาสนา และความเชื่อ

ประชากรบ้านตะแบงทั้งหมด นับถือศาสนาพุทธ บ้านตะแบงจะมีวัดประจำหมู่บ้าน ชื่อ วัดโยตะแบง ซึ่งอยู่ห่างจากตัวหมู่บ้าน ประมาณ 400 เมตร ชาวบ้านจะใช้วัดนี้ในการประกอบพิธีทางศาสนา เช่น พิธีการทำบุญในช่วงเทศกาลปีใหม่ พิธีการทำบุญประจำปีที่สำคัญของหมู่บ้าน ดังนั้นวัดโยตะแบงจึงเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ และเป็นที่พักปะกัน เพื่อมาประกอบพิธีทางศาสนาด้วยกันของชาวบ้าน

(3) การศึกษา

บ้านตะแบงมีโรงเรียนภายในหมู่บ้าน คือ โรงเรียนบ้านตะแบงสามัคคี ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถม เด็ก และเยาวชนในหมู่บ้านตะแบงจะได้รับการศึกษาภาคบังคับจากโรงเรียนบ้านตะแบงสามัคคี หลังจากการศึกษาในระดับประถมศึกษาแล้วส่วนหนึ่ง หรือร้อยละ 50 จะไปศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่โรงเรียนบ้านหัวฝาย และอีกส่วนหนึ่งจะไปศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น-ปลาย ที่โรงเรียนสตึก อำเภอสตึก เยาวชนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจบการศึกษาภาคบังคับในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เพราะผู้ปกครองไม่ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียน หากมีผู้ประสงค์จะเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ผู้ปกครองจะต้องรับผิดชอบค่าเล่าเรียนเองซึ่งทำให้

เยาวชนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านขาดโอกาสที่จะได้ศึกษาระดับที่สูงกว่า ปัจจุบันมีเยาวชนในหมู่บ้านจำนวนเพียง 4 คนที่กำลังศึกษาในระดับปริญญาตรี ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล และโรงเรียนอาชีวศึกษาระดับอนุปริญญา จังหวัด ชลบุรี

(4) ข้อมูลพื้นฐานด้านสุขภาพอนามัย

การใช้บริการด้านสาธารณสุข ชาวบ้านตะแบงส่วนใหญ่ จะใช้บริการที่โรงพยาบาลสตึก อ.สตึก จ.บุรีรัมย์ โดยจะใช้บริการจากบัตรประกันสุขภาพถ้วนหน้า (บัตรทอง 30 บาท) ส่วนการใช้บริการจากสถานีนามัยซึ่งตั้งอยู่ หมู่ 6 บ้านโคกสว่าง จะเป็นเด็กในหมู่บ้านตะแบง

3.1.3 โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

บ้านตะแบงมีพื้นที่โดยรวม ประมาณ 3,500 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่แหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูก ประมาณ 300 ไร่ ซึ่งมีทั้งบ่อน้ำสาธารณะ และบ่อน้ำส่วนตัว ส่วนพื้นที่เหลือประมาณ 3,200 ไร่ จะใช้ในการเพาะปลูก เช่น ทำสวน ทำนา ปลูกอ้อย ยูคาลิปตัส โดยเฉพาะยูคาลิปตัสจะปลูกตามคันคู หรือเป็นที่ดอนซึ่งสภาพดินไม่สามารถปลูกพืชชนิดอื่นๆ ได้ ส่วนการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านจะกระจัดกระจายตามพื้นที่สวนของตนเอง

จากที่กล่าวมาในตอนต้นสภาพพื้นที่ของหมู่บ้านเป็นที่ลุ่มโดยมีแม่น้ำโอบล้อม ในช่วงฤดูฝนน้ำจะท่วมทำให้พื้นที่การเพาะปลูกของชาวบ้านต้องประสบความเสียหาย การประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้านจึงต้องเผชิญกับความเสี่ยงทุกปี ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีการถือครองที่ดิน โดยเฉลี่ยต่ำสุด 2-3 ไร่ ในพื้นที่จะปลูกสร้างบ้านเรือน และมีการปลูกผักสวนครัว ทำสวน (เช่น ปลูกกล้วย) สำหรับชาวบ้านที่มีพื้นที่นาจะทำนาหว่าน เพราะเป็นที่ลุ่ม และบางครั้งเรือนจะทำกิจกรรมอื่นร่วมด้วย เช่น การเลี้ยงสัตว์ (เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา) บางปีหากเกิดภัยแล้ง หรือน้ำท่วม ชาวบ้านจะอพยพไปขายแรงงานที่อื่น ผู้ที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองจะทำงานรับจ้างทั่วไป จากการสังเกตจะพบว่า สมาชิกบางครอบครัวที่มีลูกสาวไปทำงานต่างถิ่น และแต่งงานกับชาวต่างชาติจะส่งเงินมาจุนเจือครอบครัว มี 2-3 กรณีที่มีสามีเป็นชาวต่างประเทศ และกลับมาสร้างบ้านทรงทันสมัยในหมู่บ้าน ปัจจุบันการแต่งงานกับชาวต่างประเทศกำลังเป็นที่นิยมของสังคมในหมู่บ้านภาคอีสาน เพราะมีส่วนที่จะช่วยยกสถานะภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัวจากที่เคยยากจนก็จะทำให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

โดยรวมอาจกล่าวได้ว่า ชาวบ้านตะแบงส่วนใหญ่ยังมีฐานะยากจนโดยเฉพาะครอบครัวที่ประกอบอาชีพรับจ้าง สำหรับชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม หากบางปีเกิดน้ำท่วม หรือช่วงฝนแล้ง การทำเกษตรจะไม่ได้ผลผลิต ทำให้ขาดทุน และไม่มีรายได้ อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านยังประกอบอาชีพการเกษตร และดำรงครอบครัวอยู่ได้ก็เพราะอาศัย การกักขังจาก

แหล่งทุนต่างๆ เช่น ธกส. กองทุนเงินล้านของหมู่บ้าน ซึ่งการกู้ยืมจากแหล่งทุนเหล่านี้ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ต้องประสบกับปัญหาการเป็นหนี้สินอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เพราะการกู้ยืมจะเป็นลักษณะหมุนเวียน เช่น มีการใช้หนี้คืนและจะกู้ต่อไปเรื่อยๆ

3.1.4 โครงสร้างการปกครองของหมู่บ้าน

บ้านตะแบงเป็นหนึ่งในจำนวน 11 หมู่บ้านในตำบลหัวฝาย การปกครองหมู่บ้าน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน จนถึงปัจจุบันหมู่บ้านตะแบงมีการปรับเปลี่ยนผู้ใหญ่บ้านมาแล้วจำนวน 7 คน ผู้ใหญ่บ้านคนแรก คือ นายแทน ยอดดี ทำหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้านจนครบเกษียณอายุ 60 ปี กระทั่งปี 2538 วาระการดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านได้เริ่มเปลี่ยนจากการอยู่ในตำแหน่งจนเกษียณอายุ 60 ปี มาเป็นครบวาระ 4 ปี และผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันของบ้านตะแบง คือ นายสังัด สำราญดี

เนื่องจากลักษณะการตั้งบ้านเรือนของสมาชิกในหมู่บ้านมีการกระจายตัวค่อนข้างมาก และผู้คนที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยมาจากพื้นที่อื่นๆ ทำให้มีความแตกต่างหลากหลาย ดังนั้น ในช่วงปี พ.ศ. 2542 กรมพัฒนาชุมชนได้เข้ามาสนับสนุนให้มีการจัดตั้งคุ้มบ้านขึ้นจำนวน 3 คุ้ม เพื่อให้การอยู่ร่วมกันของชาวบ้านเกิดความสงบสุข โดยมีวัตถุประสงค์ว่าการปกครองหมู่บ้านโดยผ่านกลไกคุ้ม จะทำให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการปกครองดูแล แก้ปัญหาของตนเองและของหมู่บ้านร่วมกัน ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้ใหญ่บ้านตะแบง จึงได้จัดตั้งคุ้มบ้านขึ้นจำนวน 3 คุ้ม ประกอบด้วย คุ้มวัด คุ้มโรงเรียน และคุ้มโนนยาง โดยแต่ละคุ้มจะมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน และมีคณะกรรมการคุ้ม ดังต่อไปนี้

(1) คุ้มวัด ประกอบด้วย

- ประธานคุ้ม 1 คน (ผู้ใหญ่บ้าน)
- รองประธาน 1 คน (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน)
- คณะกรรมการประจำคุ้ม 10 คน (คณะกรรมการหมู่บ้าน)

(2) คุ้มโรงเรียน ประกอบด้วย

- ประธานคุ้ม 1 คน (ผู้ใหญ่บ้าน)
- รองประธาน 1 คน (สมาชิก อบต. หมู่ 2)
- คณะกรรมการประจำคุ้ม 10 คน (คณะกรรมการหมู่บ้าน)

(3) คุ้มโนนยาง ประกอบด้วย

- ประธานคุ้ม 1 คน (ผู้ใหญ่บ้าน)
- รองประธาน 1 คน (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน)
- คณะกรรมการประจำคุ้ม 10 คน (คณะกรรมการหมู่บ้าน)

จากการแบ่งคุ่มดังกล่าวข้างต้น จะแบ่งตามพื้นที่โดยใช้ถนนเป็นเกณฑ์ในการแบ่งเขต สำหรับคณะกรรมการประจำคุ่มซึ่งมาจากการแต่งตั้งโดยผู้ใหญ่บ้าน และส่วนใหญ่จะเลือกมาจากคณะกรรมการหมู่บ้าน ในสถานการณ์ที่เป็นจริงคณะกรรมการประจำคุ่มบางส่วนยังไม่ทราบว่าตนเองได้รับการแต่งตั้งให้เป็นคณะกรรมการประจำคุ่ม รวมทั้งยังไม่มีความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย คุ่มจึงถูกจัดตั้งขึ้นมาแต่เพียงในนาม ซึ่งในทางปฏิบัติไม่มีการดำเนินกิจกรรมกันอย่างจริงจัง โดยเฉพาะกิจกรรมที่สำคัญ เช่น การทำประชาคมหมู่บ้าน ขณะเดียวกันผู้ใหญ่บ้านซึ่งทำหน้าที่เป็นประธานของคุ่มยังมีภาวะที่เป็นปัญหาส่วนตัวทำให้มีข้อจำกัดด้านเวลาที่จะมาทำหน้าที่เป็นแกนนำในการทำกิจกรรมต่างๆของคุ่ม จนถึงปัจจุบันการจัดตั้งคุ่มของหมู่บ้านจึงไม่ได้ตอบสนองวัตถุประสงค์ตามนโยบายของหน่วยงานรัฐ คือ การให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการปกครองดูแล และแก้ปัญหาของตน และชุมชนร่วมกัน

3.1.5 การรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนา

องค์กรชุมชนเกิดขึ้นในบ้านตะแบงสามารถจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะ คือ กลุ่มองค์กรตามธรรมชาติ และกลุ่มองค์กรที่เกิดจากการจัดตั้ง หรือได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆจากภายนอก ซึ่งมีดังต่อไปนี้

(1) กลุ่มองค์กรตามธรรมชาติ

- **กลุ่มเกษตรผสมผสาน** เป็นการรวมตัวของชาวบ้านในชุมชนเอง โดยมีเกษตรกร (นายสำเริง เย็นรัมย์) เป็นแกนนำ กลุ่มนี้เกิดขึ้นจากการที่แกนนำกลุ่มได้ผ่านกระบวนการอบรม วปอ ภาคประชาชนของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน และเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับให้เป็นเกษตรต้นแบบของพื้นที่อำเภอแคนดง ขณะเดียวกันยังมีบทบาทเป็นหัวหน้าฐานการเรียนรู้ของโครงการ “การจัดการความรู้ท้องถิ่น” ที่มีครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ เป็นหัวหน้าโครงการ ด้วยคุณสมบัติของแกนนำที่มีความขยัน อดทน และไฟที่จะเรียนรู้ในการทำเกษตรแบบยั่งยืน จึงทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านตะแบงที่บางส่วนเริ่มมีความสนใจการทำเกษตรแนวนี้ได้เข้ามาร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” ที่มีนายสำเริง เป็นแกนนำกลุ่ม กิจกรรมหลักของกลุ่ม คือ การแลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อพัฒนาตนเอง และสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกได้รู้จักการจัดการเกษตรแบบผสมผสาน

- **กลุ่มเลี้ยงสุกร** เป็นกลุ่มที่ก่อตั้งโดยอาจารย์บัญญัติ จากโรงเรียนบ้านตะแบงสามัคคี มีจำนวนสมาชิก ประมาณ 10 คน การรวมกลุ่มเลี้ยงสุกรเพื่อเป็นการส่งเสริม และแนะนำการเลี้ยงสุกรตามความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีนายคำเตื่อง ภาษี (ผู้นำสถาบันฟื้นฟูภูมิปัญญาไทย) เป็นผู้นำแนวคิดนี้มาเผยแพร่ให้กับสมาชิกของกลุ่ม

- **กลุ่มเลี้ยงโค** เป็นกลุ่มที่ก่อตั้งโดยนายคำเตื่อง ภาษี และได้้นำแนวคิดการเลี้ยงโคพันธุ์ชาฮิวาล จากครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ (ผู้นำมหาชีวาลัยอีสาน อำเภอสตึก) มาเผยแพร่ให้กับสมาชิกซึ่งมีจำนวนประมาณ 10 คน

(2) **กลุ่มองค์กรเกิดจากการจัดตั้งจากหน่วยงานภายนอก**

- **กลุ่มแม่บ้าน** จัดตั้งเมื่อวันที่ 10 มกราคม 2548 ปัจจุบันมีสมาชิก 10 คน การจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านได้มีผลต่อการสร้างงาน สร้างอาชีพ หรือรายได้ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของสมาชิกในชุมชน บทบาทหลักของผู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน คือ การเข้าร่วมงาน หรือกิจกรรมต่างๆที่ทางผู้ใหญ่บ้าน หรือทางจังหวัดแจ้งมา

- **กองทุนหมู่บ้าน** ได้แก่ กองทุนเงินล้าน ซึ่งก่อตั้งเมื่อปี 2545 มีจำนวนสมาชิก ประมาณ 123 คน สมาชิกของกลุ่มสามารถกู้ยืมเงินซึ่งเป็นงบประมาณที่รัฐจัดมาให้ โดยให้กู้ยืมไปลงทุนในการประกอบอาชีพแล้วผ่อนชำระในรอบปี

- **กลุ่มเกษตรกร** ประกอบด้วย กลุ่มผู้เลี้ยงสุกร ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม มีสมาชิก จำนวน 22 คน และกลุ่มสาธิตการตลาดตั้งเมื่อเดือน ธันวาคม พ.ศ. 2547 มีจำนวนสมาชิก 46 คน

- **กลุ่มคณะกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน** จัดตั้งเมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2547 โดยมีคณะกรรมการจำนวน 25 คน มาจากการเลือกสรรโดยผู้ใหญ่บ้าน มีเป้าหมายหลักเพื่อการดำเนินการสร้างความเข้มแข็งในการแก้ไขปัญหาเสพติดให้กับชุมชน

3.1.6 สถานการณ์ปัญหาความยากจน

กล่าวได้ว่า ชาวบ้านในบ้านตะแบงโดยส่วนใหญ่ต้องประสบปัญหาความยากจน จากประชากรทั้งหมดของหมู่บ้านกว่าร้อยละ 70 มีขนาดการถือครองที่ดินไม่เกิน 30 ไร่ และที่ดินส่วนใหญ่จะเป็นที่ลุ่ม ทำให้การเพาะปลูกไม่ได้ผล หากปีไหนเกิดน้ำท่วมถือเป็นช่วงวิกฤตของเกษตรกรรายย่อย ทำให้การดำรงชีพด้วยอาชีพเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวไม่สามารถที่จะอยู่รอดได้ จึงต้องหันไปประกอบอาชีพรับจ้างต่างถิ่น เพื่อดิ้นรนแสวงหาทางออกของชีวิต ปัจจุบันวิถีชีวิตของเกษตรกรต้องพึ่งพิงระบบตลาดแบบทุนนิยมซึ่งมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจผูกพันทั้งในระดับโลก และระดับประเทศ ระบบเศรษฐกิจดังกล่าว ได้มีส่วนสำคัญในการกำหนดรายได้ของเกษตรกรในชุมชนบ้านตะแบง ขณะเดียวกันการดำรงอยู่ของชาวบ้านภายใต้นโยบายการพัฒนาเกษตรเชิงเดี่ยวได้ทำให้เกษตรกรขาดโอกาส และทางเลือกเพื่อการพัฒนาอาชีพของตนเองรวมทั้งต้องพึ่งพิงปัจจัยภายนอก (เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง) มากขึ้น ส่งผลให้การลงทุนในการผลิตสูง ขณะที่รายได้จากผลผลิตไม่คุ้มกับการลงทุน สิ่งที่ตามมา คือ เกษตรกรต้องตกอยู่ในวังวนของภาวะหนี้สินอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

วิกฤตการณ์ดังกล่าว ไม่สามารถทำให้คนในหมู่บ้านตะแบงทั้งหมดตกอยู่ในสภาพปัญหาดังกล่าวเสียทีเดียว ในปี 2545 มีเกษตรกรอีกกลุ่มหนึ่งนำโดย นายสำเริง เย็นรัมย์ ได้พยายามที่จะฝ่าวิกฤตปัญหานี้ให้ได้ ด้วยเริ่มปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต จากการผลิตเชิงเดี่ยว มาทำเกษตรแบบพอเพียง ที่เรียกว่า เกษตรผสมผสาน หรือเกษตรยั่งยืน ซึ่งเป็นการทำเกษตรที่อาศัยความรู้ท้องถิ่น โดยระบบเกษตรผสมผสานนี้จะให้ความสำคัญกับกิจกรรมที่หลากหลาย และแต่ละกิจกรรมจะเกื้อกูลกัน การทำเกษตรแบบผสมผสานได้ช่วยแก้ปัญหาหนี้สินให้กับนายสำเริงมาก เพราะเป็นการลดค่าใช้จ่ายของครอบครัวได้ มีเกษตรกรในหมู่บ้านบางส่วน เริ่มสนใจวิถีปฏิบัติของนายสำเริง ในการแก้ปัญหาหนี้สินของตน การรวมกลุ่มเพื่อการเรียนรู้การทำเกษตรแบบพอเพียงจึงเกิดขึ้น โดยเรียกว่า “กลุ่มเกษตรผสมผสาน” โดยมีนายสำเริง เย็นรัมย์ เป็นแกนนำกลุ่ม

3.2 การรวมตัวของ “กลุ่มเกษตรผสมผสาน”

3.2.1 ความเป็นมา

กลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” คือ กลุ่มที่มีสมาชิกเกษตรกรมารวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาวิธีการทำเกษตรกรรมของเกษตรกรให้สามารถดำรงอยู่ในชุมชนได้ โดยไม่เพิ่มภาระหนี้สินให้แก่ตนเอง และครอบครัว รวมทั้งสนับสนุนให้เกษตรกรได้เรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากที่ดินของตนเองในการทำกิจกรรมที่หลากหลายให้สามารถเลี้ยงชีพอยู่ได้ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และโดยไม่ต้องอพยพไปทำงานรับจ้างที่อื่น

การรวมตัวของกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” บ้านตะแบง ตำบลหัวฝาย อำเภอแคนดง เริ่มมาจากในปี 2545 เมื่อนายสำเริง เย็นรัมย์ (ปัจจุบัน คือ แกนนำของกลุ่ม) ได้ไปอบรม วปอ (วิทยาการกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเองของภาคอีสาน) จัดโดยเครือข่ายพ่อค้าเดื่อง ภาษี (ปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดบุรีรัมย์) รวมทั้งได้ไปดูงานตามสถานที่ต่างๆ เช่น ขอนแก่น นครราชสีมา เพชรบุรี เชียงใหม่ เมื่อไปดูงานมาแล้วทำให้มีความคิดอยากจะทำเกษตรผสมผสานบ้าง เพราะจะช่วยในเรื่องปัญหาน้ำท่วม และภัยแล้ง ซึ่งมักจะเกิดขึ้นเสมอที่หมู่บ้านตะแบง การทำเกษตรผสมผสานจะทำให้เราสามารถใช้พื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถเลือกทำกิจกรรมหรือปลูกพืชที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของตนเองได้ จากนั้นนายสำเริง ได้เริ่มด้วยการปลูกต้นไม้ ดังที่นายสำเริง เล่าว่า

“ไปเห็นแปลงนาของพ่อค้าเดื่องทำการเกษตรผสมผสาน มีปลูกต้นไม้หลากหลาย.....พอไปเห็นต้นยางนาของพ่อค้าเดื่อง ทำให้อยากมาปลูกเอาไว้ให้ลูกให้หลาน.....อบรมเสร็จอยากทำเลย แต่กลับมาถึงบ้านก็เย็นแล้ว คือนั่นนอนไม่หลับอยากให้เช้าไวๆจะได้ไปปลูกต้นไม้..... ไปอบรมแล้วเราก็มารับจัดการแปลง เริ่มด้วยการหาต้นยางมาปลูก แต่จะหาไม่ได้มาก ทำทีละน้อย ทีละต้น 2 ต้น เท่าที่เรารดน้ำได้ และได้ทดลองปลูกข้าว 6 ไร่แบบอินทรีย์ คือ ไม่ได้ใส่ปุ๋ยเคมี ปรากฏว่าได้ผลผลิตน้อยลงแต่ก็ลดค่าปุ๋ยเคมีลง” (ดู รานี บำเพ็ชร วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท เรื่อง “ปราชญ์ชาวบ้านกับกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพเพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร:กรณีศึกษามหาชีวาลัย, หน้า 98-99 2549)

การที่นายสำเริงได้ไปอบรมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านแล้วนำกลับมาลงมือทดลองทำโดยลองเปลี่ยนวิธีการปลูกข้าวโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ซึ่งทำให้เห็นข้อดีของการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ คือ การลดค่าใช้จ่าย ต่อมาในปี 2546 นายสำเริงได้ปรับที่นาจำนวน 2 ไร่ 2 งาน มาทำสวน ปลูกต้นไม้ ปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงปลา เลี้ยงเป็ด และเลี้ยงไก่ การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากการทำนาอย่างเดียวมาปรับพื้นที่บางส่วนเป็นการทำเกษตรผสมผสานดังกล่าว ทำให้รายได้ของนายสำเริงเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม เพราะที่ผ่านมามีทำนาเพียงอย่างเดียว เมื่อน้ำท่วมผลผลิตจะลดลงหรือบางปีอาจไม่ได้เลย ในส่วนพื้นที่ทำนา นายสำเริงได้แก้ปัญหาต้นทุนการผลิตสูงโดยการหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์แทน นายสำเริงได้ร่วมเรียนรู้ และพัฒนาตนเองเกี่ยวกับการทำเกษตรแบบพึ่งตนเองจากปราชญ์ชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง จนได้รับการคัดเลือกจากผู้นำเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอแคนดง (พ่อค้าเดื่อง ภาษี) ให้เป็น “เกษตรกรต้นแบบ” ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอำเภอแคนดง ในช่วงปีเดียวกันนี้นายสำเริงได้ร่วมโครงการ “เกษตรประณีต 1 ไร่” ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านกิ่ง

อำเภอแคนดง (ปัจจุบัน คือ อำเภอแคนดง) ซึ่งขณะนั้นเรียกกลุ่มนี้ว่า “กลุ่มเกษตรกรประณีต 1 ไร่” มีสมาชิกจำนวน 10 คน (โดยสมาชิกแต่ละคนของกลุ่มจะได้รับเงินทุนจากโครงการคนละ 500 บาท เพื่อซื้อเมล็ดพันธุ์ และมีการปรับพื้นที่เพื่อปลูกพืชที่หลากหลายชนิด) กลุ่มเกษตรกรประณีต 1 ไร่ ดำเนินมาได้ประมาณ 1 ปี จึงจบโครงการ แต่เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มมองเห็นประโยชน์ที่ได้รับจากการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ และต้องการที่จะพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของตนเองเกี่ยวกับการทำเกษตรผสมผสาน ดังนั้นในปลายปี 2547 “กลุ่มเกษตรกรประณีต 1 ไร่” จึงได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น “กลุ่มเกษตรผสมผสาน” โดยมีนายสำเร็จ เป็นแกนนำกลุ่มซึ่งในขณะนั้นได้มีโครงการ KM หรือโครงการการจัดการความรู้ระดับชุมชนโดยมีครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ ผู้นำเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน อำเภอสตึก เป็นหัวหน้าโครงการ

โครงการจัดการความรู้ระดับชุมชน หรือ KM มีความแตกต่างจากโครงการเกษตรประณีต 1 ไร่ ดังที่นายสำเร็จ กล่าวว่า

“KM ต่างจากเกษตรประณีต คือ KM จะมีทุนให้โดยระบุว่าหัวหน้าฐานจะได้รับ 20,000 บาท สมาชิกฐาน 5,000 บาท ให้ทำวิจัยคนละอย่าง เช่น เลี้ยงเป็ด เลี้ยงปลา ปลูกกล้วย ให้สามารถทำแบบผสมผสานได้เลย กิจกรรมที่สมาชิกทำจึงมีทั้งปลูกต้นไม้ เลี้ยงปลา เลี้ยงเป็ด เพาะต้นยาง ปลูกผัก ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้สมาชิกจะเป็นคนตัดสินใจเลือกเอง” (นายสำเร็จ เย็นรัมย์ย์, สัมภาษณ์ 12 กันยายน 2550)

จนถึงปัจจุบันกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” ได้รวมตัวกันขึ้นมาโดยใช้ชื่อนี้ประมาณกว่า 3 ปีแล้ว แต่สมาชิกของกลุ่มบางส่วนมีการทำเกษตรในรูปแบบเกษตรผสมผสานมาแล้วมากกว่า 3 ปี เพราะได้เริ่มทำมาตั้งแต่การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม “เกษตรประณีต 1 ไร่”

3.2.2 สมาชิกกลุ่ม

ปัจจุบัน (ปี 2550) สมาชิกของกลุ่มมีจำนวนทั้งสิ้น 15 คน เป็นคนพื้นบ้านตะแบง จำนวน 13 คน และอีก 2 คน มาจากบ้านโนนสำราญ (ซึ่งแต่เดิมเป็นหมู่บ้านตะแบง ต่อมาได้แยกเป็นบ้านโนนสำราญ) สมาชิกของกลุ่มส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กันในลักษณะเป็นเครือญาติ สมาชิกของกลุ่มสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ตามช่วงระยะเวลาของสมาชิกภาพ คือ **กลุ่มที่ 1** เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มเกษตรผสมผสานมาได้ระยะเวลาประมาณ 5 ปี (ตั้งแต่ ปี 2545) **กลุ่มที่ 2** เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มมาได้ระยะเวลาประมาณ 3 ปี (ตั้งแต่ ปี 2547) และ **กลุ่มที่ 3** เป็นสมาชิกใหม่ที่เข้าร่วมกลุ่มได้ประมาณ 1-2 ปี การถือครองที่ดินของสมาชิกกลุ่มโดยเฉลี่ย ตั้งแต่ 3-25 ไร่ และมีสมาชิก 1 รายมีที่ดินกว่า 170 ไร่ (เป็นที่ดินของครอบครัวที่ยังไม่มีการแบ่งให้แก่ลูกๆ สมาชิกรายนี้จึงเป็นผู้ดูแลที่ดินทั้งหมดแต่เพียงผู้เดียว เพราะพ่อแม่ได้เสียชีวิตไปแล้ว ส่วนพี่น้องซึ่งมีทั้งหมด 9 คน

(ในจำนวนนี้เสียชีวิตแล้ว 1 คน ได้แยกครอบครัว และไปทำงานที่กรุงเทพฯ) ส่วนอีก 1 ราย ไม่มีที่ดิน เป็นของตนเองที่ผ่านมาเคยไปทำงานรับจ้างก่อสร้าง และเป็นช่างสร้างบ้านแต่สนใจที่จะทำการเกษตรจึงไปเช่าที่ดินของผู้อื่น และที่สาธารณะมาทำเกษตรผสมผสาน

3.2.3 วิธีการหรือหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกสมาชิกกลุ่ม

เริ่มจากที่นายสำเริง ซึ่งเป็นแกนนำของกลุ่มได้ค้นหาบุคคลที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะเข้ามาทำงานกับกลุ่ม ทั้งนี้โดยพิจารณาจากเกณฑ์กว้างๆ คือ มีความขยัน อดทน และสนใจที่จะทำเกษตรผสมผสาน ทั้งนี้นายสำเริงจะใช้วิธีดูจากการปฏิบัติ และผลงานในแปลงเกษตรของบุคคลที่จะเข้ามาเป็นสมาชิก ซึ่งนายสำเริงจะเดินดูแปลงเกษตรเพื่อสังเกตถึงความขยัน และตั้งใจของบุคคลนั้นๆ เช่น มีการมาดูแลแปลงเกษตรของตนเองทุกวันโดยไม่ขาดช่วง มีการทำทุกปี สนใจงานเกษตร และต้องการพัฒนาทักษะของตนเองในการทำกิจกรรมการเกษตรที่หลากหลาย การค้นหาสมาชิกของกลุ่มเกษตรผสมผสานจะมาจากบุคคล 3 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มผู้ที่เคยผ่านกระบวนการอบรม และการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และเป็นเกษตรกรต้นแบบของเครือข่าย (2) กลุ่มผู้ที่เคยร่วมงานกับโครงการ KM ของครูบาสุทธินันท์ และเป็นสมาชิกฐานการเรียนรู้บ้านตะแบง และ (3) กลุ่มผู้ที่เข้ามาดูงานในแปลงเกษตรผสมผสานของนายสำเริง และมาขอคำปรึกษาจากนายสำเริงเพื่อไปพัฒนางานของตน เมื่อค้นหาบุคคลที่มีความขยัน และสนใจการทำเกษตรแบบพึ่งตนเองได้แล้ว แกนนำ(นายสำเริง) ก็จะชักชวนบุคคลเหล่านี้มาร่วมงาน โดยใช้วิธีพูดคุยแนะนำ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นปัญหาต่างๆ ดังเช่นนายสำเริง กล่าวว่

“ผมไปประชุม ได้รู้อะไรมา ก็จะเดินมาบอกเขา...บางทีมาแนะนำเขา อย่างที่ดินเขามีน้ำก็ให้เลี้ยงเบ็ด เลี้ยงปลา อย่างเขาปลูกกล้วยพันธุ์นี้ตาย เราก็เอากล้วยพันธุ์อื่นมาให้ปลูก”
(นายสำเริง เย็นรัมย์ ,สัมภาษณ์ 12 กันยายน 2550)

3.3 วิธีการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรในการแก้ไขปัญหา

ความยากจน

ปัญหาความยากจนเป็นปัญหาที่ชุมชนบ้านตะแบงต้องเผชิญเช่นเดียวกับชุมชนชนบทอื่นๆในประเทศไทย สำหรับบ้านตะแบง สาเหตุหลักของปัญหามาจากสภาพพื้นที่ซึ่งเป็นที่ลุ่ม ทำให้การทำเกษตรกรรมมักไม่ได้ผลโดยเฉพาะในช่วงที่เกิดน้ำท่วม เกษตรกรต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงในการประกอบอาชีพที่โดยส่วนใหญ่จะทำนา ทำสวน และทำไร่ ปัญหาความไม่มั่นคงด้านการประกอบอาชีพย่อมมีผลกระทบต่อรายได้ และมีภาวะหนี้สินตามมา หลังจากที่แกนนำ “กลุ่มเกษตรผสมผสาน” ได้ผ่านกระบวนการอบรม วปอ ของเครือข่ายพ่อค้าदेือง ภาษี (ปราชญ์ชาวบ้าน กิ่ง

อำเภอแคนดง) และผ่านการคัดเลือกจากพ่อค้าเด็องให้ไปเรียนรู้กับครูบาสุทธินันท์ (ผู้นำมหาชีวาลัยอีสาน) ในโครงการจัดการความรู้ระดับชุมชน ทำให้นายสำเร็จได้เรียนรู้จากครูบาสุทธินันท์ และมีความเข้าใจถึงสาเหตุของความยากจนของเกษตรกรในภาคอีสานได้มากขึ้นว่า ปัญหาความยากจนนั้น สาเหตุที่สำคัญเป็นเพราะ **เกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่ยังขาด “ความรู้” ที่เพียงพอในการแก้ไขปัญหาต่างๆ** (ดู รานี บำเพ็ชร ,อ้างแล้ว หน้า 80) การที่จะแก้ปัญหของเกษตรกรจนทำให้สามารถอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างปกติสุข เกษตรกรควรจะมีการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ และยกระดับการเรียนรู้โดยการสร้างความรู้ด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดภาวะการพึ่งพาตนเองได้มากขึ้นซึ่งกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองผ่านวิธีการ และรูปแบบ ดังต่อไปนี้

1) การอบรม / ประชุมเชิงปฏิบัติการ / การดูงาน

แกนนำกลุ่ม และสมาชิกของกลุ่มจะเข้าร่วมกิจกรรมการอบรมเพื่อส่งเสริมความรู้ และเทคนิคการทำเกษตร โดยแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ

ระดับแกนนำ

- **กิจกรรมการอบรม** แกนนำได้มีการเข้าร่วมกิจกรรมการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะ และเรียนรู้ของตนเองจากหน่วยงาน สถาบัน / องค์กรชุมชน หรือบุคคลต่างๆที่หลากหลายโดยจะมีการเข้าร่วมกิจกรรมอบรมปีละประมาณ 6 ครั้ง เช่น การอบรมการทำวิจัย เรื่อง การจัดการความรู้ในแปลงโดยมีผู้นำมหาชีวาลัยเป็นผู้อบรม การอบรม เรื่อง การวิจัยการจัดการน้ำที่จังหวัดนครราชสีมา (2 ครั้ง / ปี) จัดโดยการประปาภูมิภาค การอบรมการเป็นวิทยากร จัดโดย โรงพยาบาลอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น การอบรมการวิจัย และการเปลี่ยนแปลงสภาพการทำงาน โดยครูบาสุทธินันท์ (2 เดือน / ครั้ง) อบรม เรื่อง การวิจัยไก่ของมหาชีวาลัยอีสาน (เป็นไก่สามสายพันธุ์ที่ได้รับการคัดเลือกขึ้นด้านทานโรคใช้หวัดนก) เมื่ออบรมแล้ว ได้นำไก่มาทดลองเลี้ยงเองก่อนที่จะนำไปให้สมาชิกเลี้ยงซึ่งการทดลองเลี้ยงไก่นี้จะใช้เวลาประมาณ 1 ปี

- **กิจกรรมการประชุม** มีการเข้าร่วมประชุมกับเกษตรกรต้นแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน กิ่งอำเภอแคนดง ซึ่งจะจัดขึ้นที่ศูนย์การเรียนรู้ของพ่อค้าเด็อง ภาษี โดยมีการประชุมกันเดือนละ 4 ครั้ง และประชุมที่ขอนแก่น จัดโดยปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน และพหุภาคี จัดเดือนละ 2 ครั้ง

- **กิจกรรมการดูงาน** ไปดูงานที่สวนป่าครูบาสุทธินันท์ เกี่ยวกับการปลูกยูคาลิปตัส การปลูกพืชยืนต้น เช่น ต้นอีหาล้า (เพราะว่าพื้นที่บ้านตะแบงมีความสมบูรณ์ในเรื่องน้ำ และต้นอีหาล้าเป็นพืชพื้นบ้านที่เก็บยอดไปกิน และขายได้ การปลูกพืชต้นอีหาล้าจึงเหมาะกับสภาพพื้นที่ของบ้านตะแบง) การไปดูงานที่สวนป่าครูบาสุทธินันท์ ทำให้นายสำเร็จได้เรียนรู้ที่จะจัดการปัญหา และ

พัฒนาการทำเกษตรเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของตนเอง เพื่อเพิ่มรายได้ เช่น การปรับที่ดิน ปลูกยูคาลิปตัส ทดลองปลูกกล้วยน้ำว้าโดยการใช้ปุ๋ยคอก เป็นต้น

ความรู้ และเทคนิคต่างๆเกี่ยวกับการจัดการความรู้ การทำเกษตรที่นายสำเร็จ (แกนนำกลุ่ม) ได้รับมาจากการเข้าร่วมประชุม การอบรม และการดูงาน นายสำเร็จจะนำกลับมาทดลองปฏิบัติด้วยตนเองก่อน เมื่อทดลองทำแล้วได้ผล หรือประสบผลสำเร็จ นายสำเร็จจึงขยายแนวคิด และแนะนำให้กับสมาชิกคนอื่นๆในกลุ่ม ยกตัวอย่างเช่น การเลี้ยงปลา และวิธีการเปลี่ยนน้ำเลี้ยงปลา การให้คำแนะนำแก่สมาชิกมักจะเป็นในลักษณะของการสื่อสารระหว่างบุคคลมากกว่าการมาประชุมร่วมกันแบบเป็นทางการ เพราะนายสำเร็จจะบอกว่า “สมาชิกส่วนใหญ่จะไม่ค่อยมีเวลาที่จะมารวมกลุ่ม หรือประชุมกันเนื่องจากแต่ละคนต้องมีภาระอย่างอื่นที่ต้องทำ” ดังนั้นการให้คำแนะนำลักษณะส่วนตัวจึงเป็นวิธีปฏิบัติที่ค่อนข้างสะดวก

ระดับสมาชิก

- **กิจกรรมการอบรม** สมาชิกกลุ่มได้เข้าร่วมการอบรม วปอ (วิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งพาตนเอง และพึ่งพากันเองของภาคอีสาน) จัดโดยเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดบุรีรัมย์ การอบรมจะมีปราชญ์ชาวบ้าน คือ พ่อคำเตื่อง ภาษี เป็นวิทยากรในการให้ความรู้เรื่อง การปลูกต้นไม้ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เช่น จะปลูกต้นไม้ประเภทไหน และปลูกอย่างไรในแปลงของตนเอง และประโยชน์ของต้นไม้ ดังที่ นางบัวพันธ์ เย็นรัมย์ สมาชิกของกลุ่มเกษตรผสมผสาน กล่าวว่

“ได้รู้เรื่องการทำมาหากิน ให้เราปลูกต้นไม้ บอกต้นไม้อะไรปลูกแล้วโตเร็ว อย่างต้นยาง ปลูกแล้วใช้ประโยชน์.....ได้น้ำมันมาทำซีได้.....ความคิดเปลี่ยน คือ เมื่อก่อนเราทำนา ไม่ได้ปลูกอะไร อบรมแล้วก็มาปลูกต้นไม้ ปลูกผักหลายอย่าง รู้สึกอยากปลูกทุกอย่าง แต่ก่อนต้นยางไม่กล้าปลูก กลัวตำรวจจับเวลาต้นไม้โต ก็ไม่ยอมปลูก แต่มาอบรม เขาบอกปลูกได้ก็มาปลูก และเมื่อก่อนคิดว่าตัวเองมีไม้ป่าธรรมชาติพอแล้วก็ได้คิดปลูก เพื่อลูกเพื่อหลานไปอบรมก็คิดอยากปลูกเพื่อลูกเพื่อหลานให้เอาไว้สร้างบ้าน” (นางบัวพันธ์ เย็นรัมย์, สัมภาษณ์ 12 กันยายน 2550)

- **กิจกรรมการศึกษาดูงาน** มีการไปศึกษาดูงานการทำเกษตรที่ศูนย์การเรียนรู้ของพ่อผาย สร้อยสระกลาง และอาจารย์อื่นที่อำเภอลำปลายมาศ นอกจากนี้ยังไปดูงานการเกษตรที่มหาวิทยาลัยของครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ อำเภอสตึก

การอบรม วปอ ทำให้สมาชิกได้รับแนวคิดการทำเกษตรที่หลากหลาย และเห็นความสำคัญของการปลูกต้นไม้ รวมทั้งรับรู้ถึงปัญหาเกี่ยวกับโลกร้อน ส่วนการศึกษาดูงาน ทำให้

สมาชิกได้รับความรู้ เทคนิคในการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ได้เห็นกิจกรรมที่แตกต่างไปในแต่ละพื้นที่ เช่น การปลูกต้นไม้ที่น้ำท่วมไม่ตายของพ่อค้าเคื่อง การปลูกผักหวานของพ่อผาย และการปลูกไม้เศรษฐกิจของครูบาสุทธินันท์ ซึ่งสมาชิกเมื่อผ่านการอบรม / ประชุม และดูงาน ต่างก็ได้เห็นตัวอย่าง และนำมาทดลองปฏิบัติในพื้นที่ของตน โดยสมาชิกแต่ละคนจะเลือกกิจกรรมที่ตนสนใจ และพอทำได้ก่อน บางรายทำแล้วประสบผลสำเร็จ ดังเช่น พ่อสุนทร ได้เล่าว่า “ผมดูพ่อผายปลูกผักหวานก็มาปลูก แต่ตายทั้ง 3 ครั้ง” แม้จะไม่ประสบผลสำเร็จแต่พ่อสุนทรก็ได้มีการเรียนรู้โดยการลองผิดลองถูก และที่สำคัญคือได้แนวคิดที่ว่า ความขยันทำให้มีอยู่ มีกิน และวิธีการที่ทำให้พออยู่ พอกิน ต้องทำการเกษตรที่หลากหลาย เช่น ปลูกผัก เลี้ยงปลา รวมทั้งได้เรียนรู้เทคนิคในการทำกิจกรรมดังกล่าว จากศูนย์การเรียนรู้ของพ่อผายด้วย

2) การแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์

การแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ของสมาชิกกลุ่มเกษตรผสมผสาน สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

- การแลกเปลี่ยนแบบเป็นทางการ จะเป็นการแลกเปลี่ยนกันในที่ประชุมกลุ่มซึ่งจะจัดตามความเหมาะสม เนื่องจากสมาชิกแต่ละคนต่างก็มีภารกิจของตนที่ต้องรับผิดชอบ จึงไม่สามารถที่จะจัดประชุมกันได้บ่อย โดยเฉลี่ยจัดประชุมกลุ่มประมาณ ปีละ 2-3 ครั้ง และมีการเข้าร่วมประชุมกับมหาชีวาลัย อำเภอสตึก ซึ่งจัด 2 เดือน / ครั้ง เป็นการประชุมแบบแลกเปลี่ยนกันโดยมีเกษตรกรต้นแบบจากพื้นที่อื่นๆ (เช่น จังหวัดมหาสารคาม บุรีรัมย์ อำเภอคูเมือง) รวมทั้งบุคคลอื่นๆ เช่น อาจารย์ และนักศึกษาปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มาร่วมแลกเปลี่ยนเรื่องการทำเกษตร และการทำวิจัยชุมชนร่วมกัน

- การแลกเปลี่ยนแบบไม่เป็นทางการ เป็นลักษณะของการพูดคุยแลกเปลี่ยนแบบตัวต่อตัว เช่น แกนนำของกลุ่ม (พ่อสำเร็จ) จะไปดูแปลง และเยี่ยมเยียนสมาชิก และมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงปัญหากันในเรื่องการทำเกษตร การแก้ปัญหา รวมทั้งแนะนำกิจกรรมใหม่ๆ หรือทางเลือกให้กับสมาชิก เช่น กรณีพื้นที่ของสมาชิกประสบกับปัญหาน้ำท่วมมาก ทำให้ปลูกพืชไม่ได้อาจจะแนะนำให้เลี้ยงเป็ด เลี้ยงปลา เป็นต้น ส่วนสมาชิกจะมีการแลกเปลี่ยนกันในลักษณะของการไปแวะดูแปลงของเพื่อน สมาชิกที่อยู่ใกล้ หรือหากแปลงของเพื่อนสมาชิกอยู่ทางผ่านก็จะแวะไปพูดคุยถามไถ่แลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน ซึ่งถือเป็นเรื่องปกติ การแลกเปลี่ยนความคิด และประสบการณ์ระหว่างสมาชิกมักจะเป็นเรื่องที่ตนเองมีปัญหอะไร และแก้ปัญหานั้นอย่างไร หรือทำอะไรรแล้วมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้างก็จะมาคุยกัน บางปัญหาแม้จะคุยแลกเปลี่ยนกันแต่ในทาง

ปฏิบัติก็ยังไม่ได้ เช่น ปัญหาแมลงรบกวนพื้นที่ปลูก เป็นต้น บางทีก็จะไปสอบถามผู้ที่ไปอบรมจากมหาชีวาลัย

3) การลงมือปฏิบัติ

สมาชิกของกลุ่มมีการพัฒนาตนเองด้วยการลงมือปฏิบัติหลังจากที่ได้ไปอบรม และดูงานในพื้นที่ต่างๆ ดังที่ พ่อสำเร็จ แกนนำกลุ่มเล่าว่า “เอาสิ่งที่เราได้ไปพบไปเจอมา การแลกเปลี่ยนอบรมมาทำ มาเปลี่ยนในแปลงของเรา เวลาสมาชิกไปดูก็จะเห็นเรามีการปรับเปลี่ยนใหม่ไปเรื่อยๆ เขา(สมาชิก) ก็จะมาถาม มาเอาไปทำบ้าง” สมาชิกกลุ่มจะมีการลงมือปฏิบัติ และแก้ไขปัญหาโดยการลองผิดลองถูกในพื้นที่ดินของตน มีการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาด้วยการทดลองด้วยตนเอง เช่น การทดลองแก้ไขปัญหากลากแมลงรบกวน พืชที่ปลูกด้วยการใช้วิธีบำรุงรากพืชให้แข็งแรงเพื่อด้านทานแมลง หรือการแก้ปัญหา เรื่อง ต้นทุนค่าอาหารสัตว์สูงโดยการใส่ผัก รำ หญ้า ทดแทน นอกจากนั้นยังมีการทดลองการปลูกต้นไม้ การเพาะกล้าไม้ การปลูกผักหวาน ซึ่งได้เรียนรู้เทคนิคต่างๆจากการเข้าอบรมการประชุม และการดูงานตามศูนย์การเรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน ทั้ง 3 คน ในจังหวัดบุรีรัมย์

3.4 ภาวะผู้นำกลุ่ม

เนื่องจากพ่อสำเร็จ (ผู้นำกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน”) ได้ผ่านกระบวนการอบรม อบรม ของพ่อคำเตื่อง ภาชี (ปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดบุรีรัมย์) และได้มีโอกาสไปดูงานตามสถานที่ต่างๆ รวมทั้งได้รับการคัดเลือกจากพ่อคำเตื่องให้ไปเรียนรู้กับครูบาสุทธินันท์ (ผู้นำมหาชีวาลัยอีสาน) ในโครงการ “การจัดการความรู้ระดับชุมชน” และร่วมทำวิจัยเรื่อง ดิน วิจัยเรื่อง กลัวย การได้เรียนรู้กับครูบาสุทธินันท์ ทำให้พ่อสำเร็จมีความมั่นใจ กล้าคิด กล้าทำ และที่สำคัญที่พ่อสำเร็จบอก คือ “จะทำอะไรต้องวางแผน ต้องกล้าเสีย กล้าลอง” การเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ของพ่อสำเร็จทั้งจากเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และมหาชีวาลัย ทำให้พ่อสำเร็จได้พัฒนาทักษะการเรียนรู้ของตนเองจากการลงมือปฏิบัติ และแก้ไขปัญหาของตนเองได้มากขึ้น เช่น สามารถจัดการกับพื้นที่น้อยให้เกิดประโยชน์มากขึ้น และปรับพื้นที่นาจำนวน 2 ไร่ 2 งาน มาเป็นพื้นที่สวนทำเกษตรผสมผสาน สร้างกิจกรรมที่หลากหลาย และเพิ่มรายได้ให้มากขึ้น สามารถอยู่รอดได้ เพราะมีแหล่งอาหาร และรายได้เพิ่มมากขึ้น ทำให้เขาตระหนักถึงความแตกต่างในการทำเกษตรด้วยตนเอง และทำให้เขาเปลี่ยนวิถีการผลิตแบบเชิงเดี่ยว มาทำเกษตรผสมผสาน ดังนั้น พ่อสำเร็จ จึงกลายเป็นผู้นำที่ได้ผ่านกระบวนการอบรมเพื่อการปรับเปลี่ยนวิธีคิด และวิถีปฏิบัติทางการผลิตจากเครือข่ายภายนอกชุมชน ทำให้คนในชุมชนสามารถสอบถามเกี่ยวกับประเด็นปัญหาการประกอบอาชีพ ปัญหาหนี้สิน ปัญหาการจัดการเกี่ยวกับการทำเกษตรผสมผสาน เป็นต้น ปัจจุบันพ่อสำเร็จกำลังทำงานวิจัย เรื่อง ดิน กับ ดร.แสวง รวยสูงเนิน จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นการวิจัย เรื่อง ธาตุอาหาร วิจัยกลัวย วิจัยเป็ด และวิจัยไก่ (ของมหา

ชีวาลัย) โดยทดลองเลี้ยงไก่พันธุ์กรรมเป็นไก่สามสายพันธุ์ได้รับการชื้อยาด้านทานโรคใช้หัวดกซึ่งพ่อสำเร็จ บอกว่า “ผมจะทดลองเลี้ยงยังไม่ให้สมาชิกเลี้ยง เพราะผมต้องทำให้ประสบความสำเร็จก่อนค่อยให้สมาชิกเลี้ยง” ศูนย์การเรียนรู้ของพ่อสำเร็จจะเป็นแหล่งที่ให้คนในชุมชน และบุคคลจากภายนอกชุมชนได้เข้ามาเรียนรู้ เช่น นักศึกษาปริญญาโท (บูรณาการศาสตร์) มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี พนักงานจากบริษัทเครือซีเมนต์ไทย และเด็กนักเรียนจากโรงเรียนบ้านตะแบงสามัคคีได้มาเรียนรู้ และเอาพันธุ์ปลาดุกไปเพาะเลี้ยงเป็นพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ ที่บ้านของตน ฯลฯ

บทบาทของพ่อสำเร็จในฐานะแกนนำกลุ่ม และเป็นผู้รู้ในชุมชน จะทำหน้าที่คอยดูแลและให้กำลังใจสมาชิกไม่ต้องท้อหากประสบกับปัญหา โดยเล่าว่า “.....อย่างปลุกกล้วย บางที่เป็นโรคก็ไม่ต้องเสียดาย เราต้องแก้ปัญหาให้เขา (สมาชิก) ทำไปเรื่อยๆ....ถ้ายังไม่มีโครงการเข้ามา เรามีอะไรก็ทำไปก่อน” นอกจากนี้ยังประสานงานกับกลุ่มแม่บ้านในชุมชน ซึ่งก็ทำการเกษตรอยู่แล้ว และจะมีการมาแลกเปลี่ยนกันกับกลุ่มแม่บ้าน หากพ่อสำเร็จไปประชุมที่ศูนย์ครูบาสุทธินันท์ เมื่อกลับมาบางครั้งก็จะมีวิธีดีมาเปิดให้สมาชิกที่ไม่ได้ไปประชุมดู เนื่องจากพ่อสำเร็จอ่านหนังสือไม่ออก การจดบันทึกจากการไปอบรม หรือประชุมจึงเป็นไปไม่ได้ ส่วนมากพ่อสำเร็จจะให้น้องสาว คือ นางอัมพันธ์ทำหน้าที่เป็นเลขา และจดบันทึกให้ แต่ปัจจุบันเลขาไม่อยู่พ่อสำเร็จจึงใช้วิธีจำมาบอก และปฏิบัติให้ดู พ่อสำเร็จได้ถ่ายทอดสิ่งที่ได้รับจากการไปประชุม จัดโดย เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน (ศูนย์ครูบาสุทธินันท์) ว่า

“ผมไปอบรม เขามีการบรรยาย บอกว่า ถ้าเรามาจัดการอย่างนี้ มาเลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา เลี้ยงหมู เลี้ยงเป็ด เราจะมีทุกอย่าง เรามีการจัดการได้ ต่อไปเราสนใจ เราขยัน หนี้สินเราก็หมดได้ อย่างผมทำเป็นตัวอย่างทุกวันนี้ เช่น จากที่ผมขายไข่ไก่ ขายกล้วย ก็ให้ลูกหลานไปโรงเรียนวันละ 10 กว่าบาท เวลาลูกส่งเงินมาเราก็ไม่ต้องเอามาใช้จ่ายส่วนนี้ เราเก็บไว้ไปตัดหนี้สิน ถ้าเราจะเอาเงินเฉพาะที่ทำ (เกษตร) นี้ไปปลดหนี้สิน มันทำไม่ได้หรอก ที่เราทำนี้เราจะมีทุกอย่างกัน ไม่ได้ไปซื้อที่ไหน อย่างอยากกินลาบเปิดก็เอาเปิดของเรา“(นายสำเร็จ เย็นรัมย์, สัมภาษณ์ วันที่ 13 กันยายน 2550)

พ่อสำเร็จได้เป็นต้นแบบความขยัน และใฝ่เรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ทำให้สมาชิกหลายคนเอาเป็นแบบอย่าง ดังเช่น พ่ออ้วน กล่าวว่า “ใจรักที่จะทำเกษตร และมีต้นแบบ คือ พ่อสำเร็จ” พ่อสำเร็จจะแนะนำสมาชิกตามสภาพที่เหมาะสมของแต่ละคน เช่น ผู้ที่มีสระก็จะแนะนำให้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่ง คนละ 50-100 ตัว ผู้ที่อยู่ในวัยสูงอายุก็จะแนะนำให้เลี้ยงปลา เลี้ยงกบ เพื่อลดรายจ่าย หรือสมาชิกบางคนมีที่ดินน้อยก็จะแนะนำให้ทำเกษตรผสมผสานให้สามารถอยู่ได้ เป็นต้น

การขยายผลแนวคิดการทำเกษตรผสมผสานของพ่อสำเร็จจะเริ่มจากการพิจารณาเกษตรกรที่มีความขยันโดยชักชวนให้มาดูแล และบางครั้งจะไปคุยกับญาติเกี่ยวกับการทำเกษตรผสมผสาน ส่วนมากเมื่อบางคนมาดูแลของพ่อสำเร็จ และเห็นการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ก็จะกลับไปทำในแปลงของตนบ้าง มีบางรายเป็นช่างก่อสร้างมาเห็นพ่อสำเร็จทำก็อยากทำบ้าง โดยนำที่ดิน 3 ไร่ของแม่ยายไปจ้างอง และมาเช่าบ่อ 8 ไร่ เพื่อเลี้ยงปลา และเลี้ยงเป็ด เสียค่าเช่าปีละ 3,500 บาท และเล่าว่า “...ดีกว่าทำนา 3 ไร่ คือ ทำนาบางปีน้ำท่วมก็ไม่ได้ข้าว แต่มาปลูกผักได้ผลผลิตไปขายส่งที่ตลาดสดก็ เวลาพิเศษผักก็เอาไปให้ปลากินได้ คิดว่า ทำอย่างนี้ก็คงจะได้ (ผลผลิต)ตลอดปี...”

จากการที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นจะเห็นได้ว่า พ่อสำเร็จ (ผู้นำกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน”) ได้ผ่านประสบการณ์ และมีโอกาสได้รับความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรจากภายนอกชุมชน เช่น มหาชีวาลัย เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ฯลฯ จนเกิดความตระหนัก และความจำเป็นถึงการมีความรู้เพียงพอที่จะทำกิจกรรม และจัดการทรัพยากรของตนให้มีประสิทธิภาพได้อย่างสอดคล้องกับบริบทของสภาพแวดล้อม เพื่อให้สามารถอยู่รอดได้โดยไม่ต้องอพยพไปที่อื่น ความรู้ และประสบการณ์ของพ่อสำเร็จได้มีการถ่ายทอดไปสู่สมาชิกของกลุ่มเกษตรผสมผสานแบบตัวต่อตัวเพื่อให้สมาชิกเกิดการพัฒนากิจกรรมการเกษตรของตนให้มีความหลากหลายมากขึ้น และเหมาะสมกับบริบทของสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตามแม้พ่อสำเร็จจะเป็นผู้นำที่มีความขยัน ใฝ่ที่จะเรียนรู้ และประสบความสำเร็จในการทำเกษตรผสมผสาน และพึ่งตนเองได้จนเป็นที่ยอมรับของสมาชิกกลุ่มก็ตาม โดยเฉพาะในเรื่องของความขยันหมั่นเพียร และมีความอดทน แต่เนื่องจากพ่อสำเร็จมาจากครอบครัวที่ยากจน ทำให้ขาดโอกาสที่จะได้รับการศึกษาจากโรงเรียน จึงทำให้พ่อสำเร็จไม่สามารถอ่าน และเขียนได้ปัญหาดังกล่าวได้เป็นข้อจำกัดในการบริหารจัดการกลุ่ม เช่น การจัดบันทึกข้อมูลต่างๆจากการเข้าร่วมประชุม และอบรม รวมทั้งการสื่อสาร ประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ

3.5 กระบวนการที่นำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน

การประสบกับวิกฤตปัญหาของเกษตรกรภาคอีสาน โดยเฉพาะปัญหาความยากจน ซึ่งมีผลมาจากนโยบายการสนับสนุนการทำเกษตรแผนใหม่ที่ต้องใช้ต้นทุนในการผลิตที่สูง ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ก้าวเข้าสู่ภาวะการเป็นหนี้สินอย่างไม่มีที่สิ้นสุด การทำเกษตรแบบพึ่งตนเองจึงกลายมาเป็นทางเลือก และวิธีปฏิบัติอีกแนวทางหนึ่งที่เกษตรกรบางส่วนได้นำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาที่ตนประสบ กลุ่ม “เกษตรกรรมผสมผสาน” ของชุมชนบ้านตะแบงก็เป็นเกษตรกรส่วนหนึ่งที่ต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆมากมาย เช่น ปัญหาหนี้สิน ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาแห้งแล้ง(ในฤดูแล้ง) ดังนั้น จึงได้มี

การรวมกลุ่ม และนำแนวคิดการทำเกษตรแบบพึ่งตนเองมาปฏิบัติ และทดลองทำโดยอาศัยการเรียนรู้ และผ่านประสบการณ์จากนอกชุมชน เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมจัดโดยเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน การเข้าร่วมโครงการการจัดการความรู้ระดับชุมชน (ของมหาชีวาลัย) การศึกษาดูงานจากที่ต่างๆ จากประสบการณ์ที่ผ่านมามาจนถึงปี 2550 (รวมประมาณ 5 ปี) ที่กลุ่มเกษตรผสมผสานได้มีการดำเนินงานพัฒนาทางด้านเกษตรแบบพึ่งตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยมีสมาชิกเพิ่มจากเดิมที่มี 10 คนมาเป็น 15 คน (ปี 2550) ซึ่งการเพิ่มจำนวนของสมาชิกกลุ่มอาจกล่าวได้ว่ามีการเพิ่มอย่างค่อยเป็นค่อยไป แกนนำของกลุ่มให้เหตุผลว่าการเพิ่มของสมาชิกกลุ่มจะต้องเป็นการเพิ่มที่คุณภาพมากกว่าปริมาณ ด้วยเหตุนี้จำนวนของสมาชิกกลุ่มจึงมีการเพิ่มขึ้นไม่มากนัก นับตั้งแต่มีการรวมตัวของกลุ่มขึ้นมา ขณะเดียวกันการรวมกลุ่มของกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” เริ่มมาจากที่สมาชิกแต่ละคนผ่านกระบวนการการพัฒนามาแล้วทั้งสิ้น นั่นคือ ประสบการณ์จาก 1) โครงการเกษตรต้นแบบ หรือโครงการวิทยากรกระบวนการผู้นำการเปลี่ยนแปลงเพื่อการพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเอง (วปอ ภาคประชาชน) เป็นโครงการที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างเกษตรกรผู้นำให้สามารถพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเองได้โดยเกษตรกรเหล่านี้เมื่อผ่านการอบรมโครงการนี้แล้วจะต้องนำสิ่งที่ได้จากการอบรมไปขยายผลยังพื้นที่หมู่บ้านของตนเองต่อไป 2) โครงการการเกษตรประณีต 1 ไร่ เป็นโครงการในลักษณะทดลองเพื่อการแก้ปัญหาชาวบ้านที่มีที่ดินไม่มากพอ โดยใช้พื้นที่ 1 ไร่ในแปลงเกษตรของผู้นำแต่ละคนสาธิตให้สมาชิกดูเป็นตัวอย่าง ใน 1 ไร่่นั้นจะมีทุกอย่างไม่ว่าจะปลูกผักหลากหลายชนิด การเลี้ยงกบ ปลา เบ็ด ไก่ หรือหมู ซึ่งจะทำให้ในพื้นที่จำกัดโดยการทำเป็นโรงเรือนหลายๆชั้น และมีการจัดระบบการเกี่ยวคู่กันของแต่ละกิจกรรม และ3) การเข้าร่วมโครงการการจัดการความรู้ระดับชุมชนของมหาชีวาลัย

การผ่านกระบวนการพัฒนา และประสบการณ์เพื่อปรับเปลี่ยนวิธีคิด และวิธีปฏิบัติ จากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวมาสู่การทำเกษตรแบบพึ่งตนเอง ทำให้สมาชิกของกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” ของบ้านตะแบง มีวิธีคิด วิธีปฏิบัติ และวิธีการมองโลกที่มีการเชื่อมโยงระหว่างวิถีการดำรงชีวิตกับธรรมชาติอย่างสมดุลโดยมุ่งเน้นการไม่เบียดเบียนกัน และไม่ทำลายธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และตระหนักถึงผลกระทบจากการใช้สารเคมีต่างๆในการผลิต ดังเช่น พ่อสำเร็จแล้วว่า “ทำนาปีนี้จะใส่แต่ปุ๋ยอินทรีย์ จะไม่ใส่ปุ๋ยเคมีเลย เพราะแต่ก่อนทำนาไม่ได้ไกลบตอฟาง แต่พอพ่อค้าเดี๋ยบบอกให้กลบตอฟางก็ทำ ผมทำมาประมาณ 2 ปี ดินก็ดีขึ้น” (ดูรานี บำเพ็ชร วิทยานิพนธ์ปริญญาโท เรื่อง “ปราชญ์ชาวบ้านกับกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพเพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร : กรณีศึกษามหาชีวาลัยอีสาน, หน้า 99, 2549)

การดำรงชีวิตแบบหลักการพึ่งตนเองโดยการทำเกษตรแบบผสมผสานที่อยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมที่เน้นการพึ่งตนเองอันเป็นรากฐานของการสร้างความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจให้กับ

ครอบครัว เป็นการปรับวิถีการผลิตของสมาชิกกลุ่มเกษตรผสมผสานซึ่งเกิดการปรับวิถีคิดโดยพ่อสำเร็จบอกว่า “เราไม่หวังร่ำรวย ถ้าเราหวังรวย เราจะติดหนี้ตลอด ถ้าเราทำอย่างนี้ (เกษตรผสมผสาน) เราอยู่ได้ พออยู่พอกิน อย่างเราปลูกกล้วย ปลูกผัก เวลาใครไปวัดเราก็ฝากไปทำบุญ เรามีความสุขด้วย” (ดู รานี บำเพ็ชร, หน้า 100, 2549)

ดังนั้นการทำเกษตรแบบพึ่งตนเอง จึงเป็นหัวใจสำคัญของการดำรงชีวิตของสมาชิกกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” ซึ่งจะเป็นรากฐานของการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัว และนำมาซึ่งการก้าวไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง

3.6 กระบวนการขยายผลการทำเกษตรผสมผสาน

กลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” ของชุมชนบ้านตะแบงมีการขยายแนวคิดเกษตรพึ่งตนเองไปสู่คนในชุมชน และภายนอกชุมชนใน 2 ลักษณะ ดังนี้

3.6.1 การสร้างฐานการเรียนรู้ในชุมชน แกนนำของกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” มองว่าการสร้างแหล่งเรียนรู้หรือศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนจะสามารถเข้าถึงชาวบ้านมากที่สุด และจะเป็นแหล่งให้เกิดการเรียนรู้ให้กับท้องถิ่นได้ เพื่อท้องถิ่นจะมีความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเกษตรพึ่งตนเองได้ ด้วยการเห็นของจริงที่มีการลงมือปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม พ่อสำเร็จ เย็นรัมย์ ซึ่งเป็นแกนนำกลุ่มจึงใช้พื้นที่ 2 ไร่ 2 งานของตน ซึ่งเคยเป็นแปลงสาธิตโครงการ “เกษตรปราณีต 1 ไร่” มาก่อนโดยได้ใช้พื้นที่นี้เป็นแหล่งการเรียนรู้ และเปิดโอกาสให้คนในชุมชน และบุคคลอื่นๆภายนอกได้เข้ามาเรียนรู้ศึกษาดูงาน ในพื้นที่จะมีกิจกรรมการเกษตรที่หลากหลาย เช่น ทำสวน ปลูกต้นไม้ ปลูกผักสวนครัว เลี้ยงปลา เลี้ยงเป็ด และเลี้ยงไก่บนขอบสระ รวมทั้งมีการวิจัยไก่ไข่ (ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัย และกรมปศุสัตว์) เนื่องจากพ่อสำเร็จมีวิธีการจัดการกับปัญหา และพัฒนากิจกรรมทำเกษตรให้มีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้นทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และสามารถเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว จึงเป็นตัวอย่างให้เพื่อนสมาชิกในกลุ่ม สมาชิกของเครือข่ายประชาชนชาวบ้านหน่วยงานภาคเอกชน (เช่น บริษัทปูนซีเมนต์ไทย) เด็กนักเรียนโรงเรียนชุมชนใกล้เคียง นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยราชภัฏ และบุคคลภายนอกอื่นๆที่สนใจมาดูงานโดยพ่อสำเร็จจะให้น้องสาวเป็นผู้บรรยายให้กับกลุ่มต่างๆที่เข้ามาศึกษาดูงาน เพราะน้องสาวมีความสามารถพูดได้หลายภาษา เวลาชาวต่างชาติมาดูงานจึงสื่อสารกันได้ง่าย การสร้างฐานการเรียนรู้จึงเป็นรูปแบบหนึ่งที่จะทำให้แนวคิดการทำเกษตรพึ่งตนเองมีการขยายผลไปสู่สังคมในวงกว้างได้

3.6.2 การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารเพื่อขยายผลการทำเกษตรผสมผสานไปสู่บุคคลอื่นๆมักจะเป็นหน้าที่ของแกนนำกลุ่มโดยจะมีการแลกเปลี่ยน พูดคุยกับบุคคล หรือกลุ่ม

เช่น ญาติ เพื่อนบ้าน กลุ่มแม่บ้าน(ที่ทำการเกษตร) เกษตรกรในหมู่บ้านใกล้เคียง (เช่น บ้านโนนสำราญ) โดยเฉพาะเมื่อพบปะกันในโอกาสร่วมทำกิจกรรมสาธารณะต่างๆ เช่น วัด พ่อสำเร็จมักจะชวนชาวบ้านคุยเกี่ยวกับประเด็นเรื่องงาน และปัญหาทางการเกษตรเป็นหลัก รวมทั้งชักชวนให้มาดูแลแปลงของตน หากบางคนพ่อสำเร็จเห็นว่าเป็นคนขยันก็จะชักชวนให้เข้ามาทำงานร่วมกับกลุ่ม ในส่วนของสมาชิกกลุ่มจะมีการชักชวนบุคคลที่ใกล้ชิด หรือญาติของตนซึ่งบางรายได้ชักชวนลูกของตนที่แต่เดิมมีอาชีพรับจ้างเพราะมีที่ดินน้อย แต่เมื่อเห็นตัวอย่างการทำเกษตรของหลานจึงเปลี่ยนอาชีพมาทำเกษตรด้วยการปลูกผัก และปลูกถั่ว ทำให้มีรายได้พอเพียงในการเลี้ยงครอบครัวโดยไม่ต้องออกไปหางานรับจ้างต่างถิ่น

3.7 การประสานการทำงานกับองค์กรชุมชนภายนอก

แกนนำกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” เชื่อว่าการทำงานเกษตรจำเป็นต้องสร้างความร่วมมือกับชุมชน องค์กรท้องถิ่น และหน่วยงานต่างๆ เพื่อเป็นพลังขับเคลื่อนในการป้องกันการทำลายธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2550 ได้ร่วมกับพ่อคำเตื่อง ภาชี ผู้นำเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน กิ่งอำเภอแคนดง จัดทำข้อเสนอโครงการ “ปลูกไม้ใช้หนี้” เพื่อเสนอต่อคณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (ซึ่งทำงานในรัฐบาลสมัย พตท.ทักษิณ) ทั้งนี้โครงการมีวัตถุประสงค์ที่จะแก้ปัญหาเศรษฐกิจ และสร้างสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยจะทำการนำร่องตำบล หัวฝาย มีหมู่บ้านเข้าร่วม 4 หมู่บ้าน โดยมีหมู่บ้านตะแบงเป็นหนึ่งในนั้น และมีสมาชิก 200 คน โดยเสนองบประมาณ 400,000 บาท มีแผนว่าจะจัดสรรเงิน 200,000 บาท เพื่อสร้างศูนย์เพาะกล้าไม้ประจำตำบล ส่วนที่เหลืออีก 200,000 บาทจะเป็นเงินสนับสนุนสมาชิก 200 คน โดยให้เป็นถุงดำ 500 ถุง เพื่อขาย และรายได้จากการขายจะนำมาใช้เป็นเงินหมุนเวียนของศูนย์ โครงการ “ปลูกไม้ใช้หนี้” กำลังอยู่ในขั้นตอนของการพิจารณาจากคณะกรรมการฯ ขณะเดียวกันทางพ่อคำเตื่องกำลังประสานกับอำเภอ และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานของกระทรวงเกษตร และสหกรณ์ให้เข้ามาร่วมเรียนรู้ด้วย

นอกจากที่กล่าวข้างต้นทางแกนนำกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” ได้พยายามเชื่อมโยงการทำงานกับอบต. (ตำบล หัวฝาย) โดยการประสานเพื่อร่วมจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น เช่น เป็นคณะกรรมการแผนพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งจะมีส่วนในการประสานงานของงบประมาณสนับสนุนจาก อบต. ในการดำเนินงานด้านการพัฒนาศักยภาพ และทักษะการทำงานเกษตรของสมาชิกกลุ่มเกษตรผสมผสานซึ่งก็ได้มีสมาชิก อบต.เข้ามาดูแลแปลงของพ่อสำเร็จแต่ยังอยู่ในขั้นประสานงาน และยังไม่มีการสนับสนุนหรือมีการทำกิจกรรมร่วมกับ อบต.

อย่างไรก็ตาม กลุ่มยังคงมีข้อจำกัดในเรื่องการของงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่ม เช่น เงินกองทุนหมุนเวียน เนื่องจากยังมีปัญหาในเรื่องการประสานงานกับหน่วยงาน โดยพ่อสำเร็จ (แกนนำกลุ่ม) เล่าว่า “เราประสานไปกับหน่วยงานก็มีปัญหาอย่างเราเสนอโครงการอยู่ดีมีสุขไปก็ถูกผู้ใหญ่บ้านเขาเอาโครงการออก แล้วไปสวมรอยเป็นโครงการของเขาแทน” เนื่องจากแกนนำกลุ่มไม่รู้หนังสือจึงเป็นข้อจำกัดในการเขียนโครงการต่างๆจึงต้องให้สมาชิกกลุ่มบางคนที่รู้หนังสือเป็นคนเขียนให้ ดังนั้นความไม่รู้หนังสือของแกนนำได้กลายเป็นจุดอ่อนที่ทำให้การเสนอโครงการของกลุ่มไม่ประสบความสำเร็จ ดังที่สมาชิกกลุ่มรายหนึ่งได้เล่าว่า “เราส่งโครงการไปแต่ผู้ใหญ่เขาไปอุบอิบกับหัวหน้ากิ่ง(อำเภอ) บอกว่า พ่อสำเร็จไม่รู้หนังสือ ทำอะไรไม่ได้หรอก เขาก็เอาไปเขียนเป็นโครงการของเขาแทน” กลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” ได้เริ่มที่จะตั้งกองทุนกลุ่มในปี 2549 โดยเก็บเงินจากสมาชิกคนละ 100 บาท เพื่อให้สมาชิกกลุ่มกู้ยืมไปลงทุน เช่น ซื้อพันธุ์พืช เมื่อครบปีก็จะคืนพร้อมจ่ายดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาท

4. สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

4.1 สรุปผลการศึกษา

การวิจัยโครงการ “กระบวนการชุมชนเข้มแข็ง เพื่อแก้ปัญหาความยากจน” สามารถสรุปผลตามวัตถุประสงค์ได้ ดังนี้

4.1.1 กระบวนการจัดการเรียนรู้ และเสริมสร้างศักยภาพ / ทักษะความรู้ในการแก้ปัญหาความยากจน

ปัญหาความยากจนเป็นปัญหาที่ชุมชนบ้านตะแบงตำบลหัวฝาย จังหวัดบุรีรัมย์ต้องเผชิญเช่นเดียวกับชุมชนชนบทอื่นๆในประเทศไทย ชาวบ้านตะแบงโดยส่วนใหญ่ หรือร้อยละ 70 มีขนาดการถือครองที่ดินไม่เกิน 30 ไร่ และที่ดินส่วนใหญ่จะเป็นที่ลุ่ม ทำให้การเพาะปลูกไม่ได้ผล หากปีไหนเกิดน้ำท่วมถือเป็นช่วงวิกฤตของเกษตรกรรายย่อยทำให้การดำรงชีพด้วยการทำเกษตรเพียงอย่างเดียวไม่สามารถที่จะอยู่รอดได้จึงต้องหันไปประกอบอาชีพรับจ้างต่างถิ่นเพื่อดิ้นรนแสวงหาทางออกของชีวิต การดำรงอยู่ของชาวบ้านภายใต้นโยบายการพัฒนาเกษตรเชิงเดี่ยวได้ทำให้เกษตรกรขาดโอกาส และทางเลือกเพื่อการพัฒนาอาชีพของตนเองรวมทั้งต้องพึ่งพิงปัจจัยภายนอก (เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง) มากขึ้นส่งผลให้การลงทุนในการผลิตสูง ขณะที่รายได้จากผลผลิตไม่คุ้มกับการลงทุน สิ่งตามมา คือ เกษตรกรต้องตกอยู่ในวังวนของภาวะการเป็นหนี้สินอย่างไม่รู้ที่สิ้นสุด วิกฤตดังกล่าวไม่สามารถทำให้คนในหมู่บ้านตะแบงทั้งหมดขาดโอกาส และทางเลือกเสียทีเดียว จึงมีการรวมตัวกันขึ้นมาของกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” โดยมีนายสำเร็จ เย็นรัมย์ เป็นแกนนำกลุ่ม การรวมตัวของกลุ่มมี

วัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาวิธีการทำเกษตรกรรมของเกษตรกรให้สามารถดำรงอยู่ในชุมชนได้โดยไม่เพิ่มภาระหนี้สินให้แก่ตนเอง และครอบครัว รวมทั้งสนับสนุนให้เกษตรกรได้เรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากที่ดินของตนเองในการทำกิจกรรมที่หลากหลายให้สามารถเลี้ยงชีพอยู่ได้ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และโดยไม่ต้องอพยพไปทำงานรับจ้างที่อื่น ทั้งนี้โดยเชื่อว่า การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะของเกษตรกรเป็นหัวใจที่จะนำมาสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด กระบวนการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองจะต้องเริ่มจากการปรับเปลี่ยนวิธีคิด และวิถีปฏิบัติในการทำเกษตรแบบพึ่งพาปัจจัยภายนอกมาเป็นการทำเกษตรแบบพึ่งตนเองที่ต้องอาศัยความรู้ และปัญญาของตนในการพัฒนา และแก้ปัญหาต่างๆ ดังนั้นกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ในท้องถิ่นของตนอย่างมีความสุขโดยวิธีการต่างๆ ได้แก่ 1) การอบรม / ประชุมเชิงปฏิบัติการ / การดูงาน ซึ่งได้แก่การให้สมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของตนเองจากหน่วยงาน / สถาบัน / องค์กรชุมชน / หรือบุคคลต่างๆ ที่หลากหลาย เช่น การอบรมการทำวิจัย เรื่อง การจัดการความรู้ในแปลงโดยมีผู้นำมหาชีวาลัยอีสานเป็นวิทยากรการอบรม วปอ (วิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเองภาคอีสาน) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการศึกษาดูงานที่ศูนย์การเรียนรู้ของพ่อคำเดื่อง ภาษี สวนป่าครูบาสุทธินันท์ (เกี่ยวกับการปลูกยูคาลิปตัส และการปลูกพืชยืนต้น) 2) การแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ ซึ่งจะเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม และแลกเปลี่ยนกับเกษตรกรต้นแบบในพื้นที่อื่นรวมทั้งการแลกเปลี่ยนความรู้ การชี้แนะเกี่ยวกับการทำเกษตร และการทำงานวิจัยชุมชนร่วมกันกับอาจารย์จากสถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น หรือกับผู้นำเครือข่ายประชาชนชาวบ้านในพื้นที่อำเภอสตึก (มหาชีวาลัย) และกิ่งอำเภอแคนดง (เครือข่ายพ่อคำเดื่อง ภาษี) และ 3) การลงมือปฏิบัติ โดยสมาชิกกลุ่มจะมีการเรียนรู้ด้วยการนำเอาสิ่งที่ได้รับจากการอบรม จากการศึกษาดูงาน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้มาทดลองปฏิบัติในพื้นที่ของตนซึ่งหากมีปัญหาก็จะพยายามหาทางแก้ปัญหาด้วยการลองผิด ลองถูกตามความเข้าใจ และความคิดของตน เช่น การปลูกพืช มีแมลงรบกวนก็จะมีทดลองตามความเข้าใจของตนโดยใช้วิธีบำรุงรากพืชให้แข็งแรงเพื่อดันทานแมลง ซึ่งก็สามารถแก้ปัญหาเรื่องแมลงรบกวนได้ ความรู้ที่ได้จึงเป็นความรู้โดยการทดลอง และวิจัยของสมาชิกเอง

กระบวนการเรียนรู้ที่ประกอบด้วย 3 รูปแบบดังกล่าวข้างต้นได้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่นำไปสู่การเพิ่มศักยภาพของสมาชิกในกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” ให้เกิดทักษะการแก้ปัญหาทั้งในระดับปัจเจก และระดับกลุ่ม นอกจากนั้นยังสนับสนุนให้เกิดระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น และพึ่งพาอาศัยกันซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะเอื้อให้เกิดความร่วมมือของคนในชุมชน และนอกชุมชนอย่างกว้างขวาง เช่น เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ และมีโอกาสแสดงศักยภาพของตนเองอย่าง

อิสระ รวมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้ให้เกิดการพึ่งตนเองในด้านการผลิต การบริโภคเพื่อการยังชีพ การสะสม และการกระจายส่วนเกินโดยมุ่งตอบสนองเพื่อการแก้ปัญหาด้านรายได้ และลดการเป็นหนี้สิน จึงทำให้สมาชิกสามารถกำหนดวิถีการผลิตที่เหมาะสมโดยลดการพึ่งพิงปัจจัยภายนอก ผลจากการศึกษา พบว่า สมาชิกบางส่วนของ “กลุ่มเกษตรผสมผสาน” ได้ก้าวไปสู่การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ สามารถลดภาวะการเป็นหนี้สินของครอบครัวได้ ดังนั้น การเรียนรู้ที่นำไปสู่การเพิ่มศักยภาพของสมาชิกกลุ่มให้เกิดทักษะในการแก้ปัญหาทั้งในระดับปัจเจก และระดับกลุ่ม ดังเช่น กลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” กำลังดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่องในขณะนี้ จึงเป็นรากฐานสำคัญที่จะช่วยสร้าง และสนับสนุนให้ชุมชนบ้านตะแบงก้าวไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็งต่อไป

4.1.2 วิเคราะห์การขยายเครือข่ายของกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน”

ปัจจุบัน (ปี 2550) สมาชิกของกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” มีจำนวน 15 คน ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มเล็ก แม้ว่าแกนนำของกลุ่มมีแนวคิดที่จะขยายเครือข่ายของกลุ่มไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงให้เพิ่มมากขึ้นนอกเหนือจากบ้านโนนสำราญ แต่ก็ยังมีสมาชิกใหม่มาสมัครกันน้อยมากทั้งที่มีข้อสังเกตว่า ในเมื่อชาวบ้านในหมู่บ้านตะแบง และหมู่บ้านอื่นๆ ได้มาดูงานที่แปลงของพ่อสำเร็จ และเห็นผลงานของพ่อสำเร็จและสมาชิกทำการเกษตรผสมผสานได้ผล ทำไมยังมีสมาชิกใหม่มาสมัครกันน้อย สมาชิกบางคนตั้งข้อสังเกตว่า มีบ้างบางครั้งเมื่อทำกิจกรรมการเกษตรได้ระยะหนึ่งก็เริ่มท้อและห่างออกจากกลุ่ม บางรายก็มีการอพยพไปทำงานที่กรุงเทพฯ แม้แนวคิดการขยายเครือข่ายของกลุ่ม และสมาชิกของกลุ่มจะยังคงมีอยู่ แต่ในทางปฏิบัติยังมีเงื่อนไขต่างๆ ที่มีส่วนทำให้การขยายเครือข่ายของกลุ่มเป็นไปได้ช้ามาก โดยเฉพาะมีข้อจำกัดในเรื่องของตัวช่วยที่จะมาสนับสนุนในการเชื่อมประสาน เพราะเท่าที่มีอยู่ในขณะนี้ยังไม่เพียงพอ การจะขยายเครือข่ายกลุ่มออกไปควรต้องมีการเชื่อมประสานกับทุกระดับตั้งแต่เกษตรกรในระดับหมู่บ้านจนถึงระดับจังหวัด และหน่วยงานราชการตั้งแต่ระดับเกษตรตำบล เกษตรอำเภอ จนถึงระดับผู้ว่าราชการจังหวัด ดังนั้น ในส่วนของกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” ของชุมชนบ้านตะแบงแม้จะมีการเชื่อมประสานกับโรงเรียน และวัดในชุมชนได้เป็นอย่างดีก็ตามแต่ก็ยังมีข้อจำกัดในการเชื่อมประสานกับหน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งหน่วยงาน และองค์กรเหล่านี้จะมีส่วนสำคัญที่จะช่วยสนับสนุนให้การขยายแนวคิด และการดำเนินงานของกลุ่มมีการขยายผลไปสู่ระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดได้ นอกจากข้อจำกัดดังกล่าวข้างต้นกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” ยังมีปัญหาอุปสรรคในเรื่องของทุน แม้ว่าแกนนำ และสมาชิกจะมีแนวคิด และความพยายามที่จะจัดหาทุนโดยตั้งเป็นกองทุนหมุนเวียน แต่เนื่องจากจำนวนสมาชิกของกลุ่มมีน้อยทำให้งบประมาณของกองทุนจึงมีไม่มากพอที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการเชื่อมประสาน และดำเนินงานเพื่อให้เกิดการขยายเครือข่ายของกลุ่มได้ ขณะเดียวกันการเขียน

โครงการขอทุนสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆก็ยังเป็นปัญหาสำหรับกลุ่ม เพราะแกนนำของกลุ่มมีข้อจำกัดในเรื่องการอ่าน และการเขียน

ที่ผ่านมาแม้ว่าแกนนำมีความพยายามที่จะเชื่อมการทำงานกับผู้นำชุมชนบ้านตะแบง และอบต.ก็ตามแต่เนื่องจากกลุ่มบุคคลดังกล่าวมีแนวคิด และความสนใจที่แตกต่างไปจากวิถีคิดของกลุ่มเกษตรผสมผสานจึงทำให้การเชื่อมเป็นเครือข่ายเป็นไปได้ค่อนข้างยาก

4.1.3 ปัญหา อุปสรรคในการส่งเสริมกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

1) สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ยังขาดการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ ดังเช่น กลุ่มเกษตรกรรมผสมผสาน ทำให้การผลิตของชุมชนขาดคุณภาพ เช่น การผลิตที่ไม่ปลอดสารพิษ ไม่มีความหลากหลายในการผลิต เป็นต้น การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้คือเงื่อนไขสำคัญที่จะนำมาสู่ความเข้มแข็งของชุมชน

2) ชุมชนยังขาดผู้นำที่เข้มแข็ง แม้ว่าแกนนำกลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” จะเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนในเรื่องของผลงานการทำเกษตรผสมผสาน ความขยัน ความใฝ่เรียนรู้ก็ตาม แต่แกนนำกลุ่มยังขาดภาวะผู้นำในด้านการจัดการกลุ่ม ทำให้การดำเนินงานในระบบกลุ่มไม่มีความต่อเนื่อง จุดอ่อนอีกประการหนึ่งของแกนนำ คือ ความรู้ (ในระบบโรงเรียน) ซึ่งทำให้บุคคลบางส่วนในชุมชนไม่ให้การยอมรับเท่าที่ควร

3) ข้อจำกัดในเชิงความคิดของคนในชุมชน เช่น บางคนเข้ามาร่วมเรียนรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรพึ่งตนเอง เมื่อทำแล้วต้องการที่จะเห็นผลเร็ว เช่น สามารถปลดหนี้ได้แล้ว ซึ่งในความเป็นจริงต้องอาศัยเวลา ความตั้งใจจริง เมื่อไม่เป็นไปตามที่คาดหวังจึงหันไปทำกิจกรรมการเกษตรเชิงเดี่ยวแบบเดิม

4.2 ข้อเสนอแนะ

4.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ภาครัฐควรจะเน้นการทำงานสนับสนุนองค์กรชุมชนในกระบวนการสร้างเสริมชุมชนเข้มแข็งเพื่อแก้ปัญหาความยากจนในลักษณะของการเป็นภาคีพันธมิตร เช่น สนับสนุนงานด้านวิชาการ ด้านแหล่งทุน โดยทำหน้าที่เป็นผู้ประสานกับหน่วยงาน หรือองค์กรภายนอก เพื่อมาช่วยสนับสนุนการดำเนินการจัดการกระบวนการเรียนรู้ระดับชุมชนให้มีความต่อเนื่อง ซึ่งจะทำให้ชุมชนสามารถที่จะก้าวไปสู่ความเข้มแข็งได้

4.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยต่อไป

กลุ่ม “เกษตรผสมผสาน” ของชุมชนบ้านตะแบงอยู่ในขั้นตอนที่สมาชิกกำลังเรียนรู้และพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาต่างๆด้วยตนเอง เพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ แต่ขณะเดียวกันสัญญาณอันตราย เช่น ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่กำลังเข้าครอบงำวิถีคิด และความสัมพันธ์ในชุมชนย่อมจะกระทบกับกระบวนการพัฒนา และการเรียนรู้ของสมาชิกของกลุ่มอย่างแน่นอน ดังนั้น ควรที่จะมีการติดตามเพื่อการศึกษาวิจัยต่อไป คือ การแก้ไขปัญหาความยากจน ด้วยการทำเกษตรแบบพึ่งตนเองจะคงอยู่ต่อไปในชุมชนบ้านตะแบงได้นานแค่ไหน และการที่จะทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนนั้นควรจะทำอย่างไร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

- กชกร ชูณะวงศ์. บรรณานุกรม. "งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น" สื่อความหมายผ่านความคิดและประสบการณ์. เชียงใหม่ : วนิดา เพรส 15, 2546.
- กนกภรณ์ ชูเชิด. สรุปและเรียบเรียง. **วิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้**. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะท้องถิ่นน่าอยู่, มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2547.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ. **วิถีชุมชน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, 2546.
- โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ภาคกลาง. **รายงานความก้าวหน้าโครงการ สรส.ภาคกลาง**. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.
- _____. ฝ่ายวิชาการ, สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการนวัตกรรมการเรียนรู้ ครั้งที่ 1 เรื่อง **การเรียนรู้ของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง** กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.
- _____. ฝ่ายวิชาการ, สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการนวัตกรรมการเรียนรู้ ครั้งที่ 3 เรื่อง **กระบวนการสร้างกลไกการจัดการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน** กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.
- จิระประภา อัครบวร และคณะ. **ยุทธศาสตร์ชุมชนเข้มแข็งด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กรณีศึกษา ตำบลบางพระ จังหวัดฉะเชิงเทรา**. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ปีที่ 42 ฉบับที่ 4/2545. กรุงเทพฯ .2545
- จำลอง โพธิ์บุญ. **ความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม**. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ปีที่ 42 ฉบับที่ 4/2545. กรุงเทพฯ .2545
- ชัยวัฒน์ บุญนา. **การจัดกระบวนการเรียนรู้ของนักจัดการความรู้ท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : เอกสารทางวิชาการโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ภาคกลาง, 2547.
- ชัยวัฒน์ หนองรัตน์, จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร และพระมหาจตุญโรจน์ กวีโส. บรรณานุกรม. **เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม : ผลจากการเสวนาสหสาขาวิชาการระหว่างสถาบันแห่งชาติ ครั้งที่ 1**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ฟ้าอภัย จำกัด, 2545.
- ทศนา แหมมณี และคณะ. กระบวนการเรียนรู้ : **ความหมายแนวทางการพัฒนาและปัญหาข้อใจ**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542.
- นภาพรณี หะวานนท์ และคณะ. **ดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน ความกลมกลืนระหว่างทฤษฎีฐานรากกับข้อมูลเชิงประจักษ์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550.
- นลินี กังศิริกุล. **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : เรียนและรู้จากวังน้ำเขียว**. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.
- บุญมี แทนแก้ว. **ญานวิทยา ทฤษฎีความรู้**. กรุงเทพฯ : พิมพ์ครั้งที่ 2, ณะการพิมพ์, 2535
- ประพนธ์ ผาสุขยืด. **นวัตกรรมการเรียนรู้สู่การศึกษาที่แท้**. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการนวัตกรรมการเรียนรู้ ครั้งที่ 1 เรื่อง "การเรียนรู้ของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง". กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.
- ประเวศ วะสี. **ยุทธศาสตร์ทางปัญญาเพื่ออนาคตของประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2544.

- ปารีชาติ วลัยเสถียร. และคณะ. *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*, กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, สกว. 2548
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). *การพัฒนาที่ยั่งยืน* (Sustainable Development). กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลด์คิมทอง, พิมพ์ครั้งที่ 8, 2544.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอูน). *เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ*. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, สกว. 2548
- _____. *นวัตกรรมการเรียนรู้ : คน ชุมชน และการพัฒนา*. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, 2548.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. ภูมิปัญญาไทย : *รากเหง้าของการเรียนรู้ที่ถูกละเลย. รวบรวมบทความจากการสัมมนาสังคมแห่งการเรียนรู้ การประยุกต์สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต*. กรุงเทพฯ : บริษัทพี เอ ลีฟวิ่ง จำกัด, 2544.
- วรินทร์ ไกญจวงศ์. *การริเริ่มนวัตกรรมการเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ : รายงานวิจัยฉบับสมบรูณ์องค์กรอชก้า ประเทศไทย, 2547.
- วิจารณ์ พาณิช. *การจัดการความรู้*. กรุงเทพฯ : เอกสารทางวิชาการสถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.), 2546.
- วิบูลย์ เข็มเจริญ และฝ่ายวิชาการโครงการ สรส., *การสัมมนาทางวิชาการนวัตกรรมการเรียนรู้ ครั้งที่ 1 เรื่อง “ การเรียนรู้ของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ”*. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.
- รัตนา โตสกุล และคณะ. *รายงานการวิจัย เรื่องเดินทีละก้าว กินข้าวทีละคำ : ภูมิปัญญาในการจัดการความรู้ของชุมชน*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2548.
- รานี บำเพ็ชร. *ปราชญ์ชาวบ้านกับกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพเพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร: กรณีศึกษามหาชีวลัย.วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพัฒนามนุษย์สังคมสหสาขาวิชา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2549.
- สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร. *กระบวนการทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน*. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, 2548
- สุรัชย์ หวันแก้ว. บรรณารักษ์. *การวิจัยเพื่อฟื้นฟูชุมชน มิติใหม่ของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือน ตุลาคม, 2545.
- สุทธินันท์ ปรัชชพฤทธิ. *โครงการวิจัยและพัฒนากองส่งเสริมภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนารการเรียนรู้ เรื่องการนำกระบวนการเกษตรมาคืนให้กับวิถีชุมชนไทยอีสาน. ภายใต้การสนับสนุนของสถาบันแห่งชาติว่าด้วยครุภูมิปัญญาและการศึกษาไทย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี*, 2542.
- เสรี พงศ์พิศ. *คืนสู่รากเหง้า : ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, 2529.
- _____. *อินแปลง อยู่อย่างมีศักดิ์ศรี และมีกินตลอดชีวิต*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2545.

..... **วัฒนธรรมองค์กรยุคใหม่ เครือข่าย ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง.**
กรุงเทพฯ : โครงการมหาวิทยาลัยชีวิตสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน, เจริญวิทย์การพิมพ์,
2548.

..... **เครือข่าย.** กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2548.

อมรา พงศาพิชญ์. **การประเมินการพัฒนามนุษย์และคุณภาพชีวิตในกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน.**
กรุงเทพฯ : สมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.

อานนท์ กาญจนพันธุ์. **วิถีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา.**
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การสัมภาษณ์กลุ่มเกษตรกรผสมผสาน บ้านตะแบง ต.หัวฝาย อ.แคนดง จ.บุรีรัมย์
ณ บ้านพ่อสำเร็จ เขื่อนรัมย์ (ผู้นำกลุ่มเกษตรกรผสมผสาน)
ประกอบด้วย ผู้นำ และสมาชิก รวม 14 คน

สมาชิกกลุ่มเกษตรกรผสมผสาน หมู่ที่ 2 บ้านตะแบง ต.หัวฝาย อ.แคนดง จ.บุรีรัมย์
หัวหน้ากลุ่ม เริ่มเป็นสมาชิกกลุ่มปี 2545

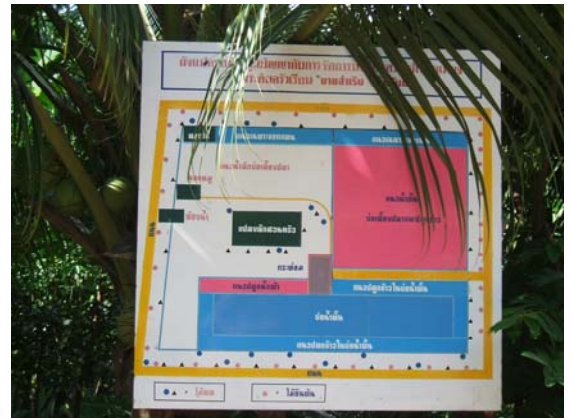
นายสำเร็จ เย็นรัมย์
หัวหน้ากลุ่มเกษตรกรผสมผสาน บ้านตะแบง

หัวหน้ากลุ่มเกษตรกรผสมผสาน บ้านตะแบง

แผนผังแปลงเกษตรผสมผสาน

แผนผังการจัดการความรู้เรื่องน้ำ

การสัมภาษณ์เชิงลึกนายสำเริง เย็นรัมย์

ปลูกกล้วยร่วมกับผักสวนครัว

เลี้ยงไก่บนขอบสระ

โครงการวิจัยไก่ไข่ โดยการสนับสนุนจาก มหาชีวาลัยอีสาน และกรมปศุสัตว์

เลี้ยงเบ็ด

แปลงหญ้ากินนี - เลี้ยงวัว

เลี้ยงปลา

ภายในสวนเกษตรผสมผสานนายสำเร็จ เย็นรัมย์

สมาชิกกลุ่มเกษตรกรรมผสมผสาน หมู่ที่ 2 บ้านตะแบง ต.หัวฝาย อ.แคนดง จ.บุรีรัมย์
(เริ่มเป็นสมาชิกกลุ่มปี 2545)

นางบัวพันธ์ เย็นรัมย์

สมาชิกกลุ่มเกษตรผสมผสานระยะเวลา 5 ปี

มีพื้นที่ถือครอง จำนวน 177 ไร่ (พื้นที่ ทำนา 80 ไร่ ปลูกล้อย 70 ไร่ พื้นที่ป่า 20 ไร่ พื้นที่อาศัย และทำสวน 7 ไร่)

บริเวณที่อยู่อาศัยโดยมีสวนล้อมรอบ ในพื้นที่ 7 ไร่

สวน 7 ไร่ ประกอบด้วย การปลูกล้อย มะพร้าว มะม่วง ไม้ยาง ไม้ประดู่ ไม้คากะเตี้ย

ปลูกละมุด มังคุด มะนาว มะเฟืองหวาน ขนุน มะกรูด

สมาชิกกลุ่มเกษตรกรผสมผสาน หมู่ที่ 2 บ้านตะแบง ต.หัวฝาย อ.แคนดง จ.บุรีรัมย์
(เริ่มเป็นสมาชิกกลุ่มปี 2545)

นายทน ผลมีศักดิ์

สมาชิกกลุ่มเกษตรกรผสมผสานระยะเวลา 5 ปี

สัมภาษณ์เชิงลึก นายทน ผลมีศักดิ์
สมาชิกกลุ่มเกษตรกรผสมผสานระยะเวลา 5 ปี
สวนเกษตรผสมผสานรวม 2 ไร่

บ่อเลี้ยงปลาดุกและ กบ

ปลูกไม้ยืนต้น จำพวก ยาง สะเดา ยูคาลิปตัส พยอม

เลี้ยงเป็ด

สมาชิกกลุ่มเกษตรกรผสมผสาน หมู่ที่ 1 บ้านโนนสำราญ ต.หัวฝาย อ.แคนดง จ.บุรีรัมย์
(เริ่มเป็นสมาชิกกลุ่มปี 2547)

นายฉลอง กมลพันธ์
สมาชิกเก่ากลุ่มเกษตรกรผสมผสาน บ้านตะแบง
เริ่มเป็นสมาชิกกลุ่มปี 2547

สวนเกษตรผสมผสาน ของนายฉลอง กมลพันธ์
ประกอบด้วย การปลูกกล้วย มะพร้าว ชিং ต้นคูณ
การเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ ปลูกนิล สุกร

สัมภาษณ์เชิงลึกในสวนเกษตรผสมผสานของนาย
ฉลอง กมลพันธ์

การเลี้ยงสุกรในสวนเกษตรผสมผสาน

การเลี้ยงเบ็ดในสวนผสมผสาน

การเลี้ยงไก่ในสวนเกษตรผสมผสาน

การเลี้ยง เบ็ด ปลา

บ่อเลี้ยงปลานิล

การปลูกขิงและข้าวในสวนเกษตรผสมผสาน

สมาชิกกลุ่มเกษตรกรผสมผสาน หมู่ที่ 1 บ้านโนนสำราญ ต.หัวฝาย อ.แคนดง จ.บุรีรัมย์
(เริ่มเป็นสมาชิกกลุ่มปี 2547)

นายสุนทร ชินรัมย์ (คนขวาสุด)
สมาชิกเก่ากลุ่มเกษตรกรผสมผสาน บ้านตะแบง
เริ่มเป็นสมาชิกกลุ่มปี 2547

ทางเข้าสวนเกษตรผสมผสานของ นายสุนทร ชินรัมย์
ประกอบด้วยพื้นที่ทำกินทั้งหมด 10 ไร่ (พื้นที่ทำนา 8.5 ไร่
สวนเกษตรผสมผสาน 1.5 ไร่)

การปลูกพืชผักสวนครัวในสวนเกษตรผสมผสาน
ของนายสุนทร ชินรัมย์ ประกอบด้วย ผักกาดหอม
กล้วย(พืชทนน้ำ) ละมุด

ภายในสวนเกษตรผสมผสาน ของนายสุนทร
มีการเลี้ยงเป็ด เพื่อนำไข่เป็ดไปขายก่อให้เกิดรายได้

ภายในสวนเกษตรผสมผสานของนายสุนทร มีการ
ขุดบ่อเลี้ยงปลา ประกอบด้วย ปลาดุก ปลาช่อน
ปลาหมอ ปลานิล

สมาชิกกลุ่มเกษตรกรผสมผสาน หมู่ที่ 2 บ้านตะแบง ต.หัวฝาย อ.แคนดง จ.บุรีรัมย์
(เริ่มเป็นสมาชิกกลุ่มปี 2547)

นายเฉลิม สร้อยงาม
สมาชิกเก่ากลุ่มเกษตรกรผสมผสาน บ้านตะแบง
เริ่มเป็นสมาชิกกลุ่มปี 2547

บริเวณบึงบัว 5 ไร่ ประกอบด้วย การปลูกบัว
เลี้ยงปลา และเป็ด

เลี้ยงเป็ดทุ่ง

การดักหอยเชอร์รี่ เพื่อนำไปเป็นอาหารให้เป็ด

การให้อาหารเป็ด (หอยเชอร์รี่)

สมาชิกกลุ่มเกษตรกรผสมผสาน หมู่ที่ 2 บ้านตะแบง ต.หัวฝาย อ.แคนดง จ.บุรีรัมย์
(เริ่มเป็นสมาชิกกลุ่มปี 2547)

สวนเกษตรผสมผสาน นางอัมพันธ์ เย็นรัมย์

การสัมภาษณ์เชิงลึก นางอัมพันธ์ เย็นรัมย์
ประกอบด้วย พื้นที่ 1 ไร่ 1 งาน 70 ตารางวา

การสัมภาษณ์เชิงลึก นางอัมพันธ์ เย็นรัมย์ และ
นายอ้วน เย็นรัมย์ (พี่ชายนางอัมพันธ์ สมาชิก 1 ปี :
พื้นที่ในการทำสวนเกษตรผสมผสานเป็นพื้นที่
เดียวกับนางอัมพันธ์)

ปลูกต้นมะกล่ำในสวนเกษตรผสมผสาน

ปลูกต้นกล้วย

บ่อเลี้ยงปลาของนางอัมพันธ์ เย็นรัมย์ และ
นายอ้วน เย็นรัมย์ (พี่ชาย)

นายอ้วน เย็นรัมย์ เดิมปลูกดอกไม้ หลังจากเข้า
ร่วมการอบรม อบรม ทำให้ได้รับความรู้ เปลี่ยนแปลง
เป็นปลูกถั่วฝักยาว ขางนา และเลี้ยงปลา

บ่อเลี้ยงปลาของนางอัมพันธ์ เย็นรัมย์ และ
นายอ้วน เย็นรัมย์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สมาชิกกลุ่มเกษตรกรรมผสมผสาน หมู่ที่ 1 บ้านโนนสำราญ ต.หัวฝาย อ.แคนดง จ.บุรีรัมย์
(เริ่มเป็นสมาชิกกลุ่มปี 2549)

นายถาวร ยั่งรัมย์

สมาชิกใหม่กลุ่มเกษตรกรรมผสมผสาน บ้านตะแบง
เริ่มเป็นสมาชิกกลุ่มปี 2549

การสัมภาษณ์เชิงลึก นายถาวร ยั่งรัมย์

สวนเกษตรผสมผสาน ประกอบด้วยพื้นที่รวม 8 ไร่
เช่าพื้นที่สาธารณะ(ค่าเช่า 3,500 ต่อปี) โดย
แบ่งเป็น พื้นที่ปลูกถั่วฝักยาว ข้าวโพด เลี้ยงปลา

พื้นที่ในการปลูกข้าวโพด 2 ไร่

บ่อเลี้ยงปลา

เลี้ยงเป็ด จำนวน 26 ตัว